

DENG

SİYASAL VE KÜLTÜREL DERGİ

İçindekiler

Naverok

Merhaba

2

Anayasa ve Kürtler

Evin Turizm İnşaat ve Yayıncılık
Ticaret Limited Şirketi Adına SAHİBİ
ve SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ
Hüseyin İZGİ

Yayına hazırlayan
Dicle AMEDİ

YAZIŞMA ADRESİ

Kurtismailpaşa 5.Sok. Fırat5
Apartmanı Kat: 1 No: 2
Ofis / Diyarbakır
Tel: 0 (412) 223 89 23 / 228 05 08
Fax: 0 (412) 223 89 23
E-mail: info@demanu.com.tr
evinyayin@yahoo.com.tr

ISSN: 1302-7964

ALMANYA

Postfach: 131831, 42045
Wuppertal/ALMANYA
Faks: 00-49-202-9743594
E-mail: demanu.almanya@yahoo.de

BASKI

Anadolu Basın Yay. /Diyarbakır

■ Kemal BURKAY	3-13
■ Mesut TEK	14-18
■ Mazhar ZÜMRÜT	19-22
■ Yılmaz ÇAMLİBEL	23-34
■ Fettah KARAGÖZ	35-37
■ Hasan DAĞTEKİN	38-41
■ Bayram BOZYEL	42-47

■ Munzur ÇEM

**Lîsta çekuyan a
lehçeyanê Kurdkî** 48-72

Merhaba,

Uzunca bir aradan sonra 81. sayımızla tekrar karşınızdayız.

Deng bu sayısında, son günlerde, Türkiye’de sıkça gündeme gelen “yeni sivil anayasa” tartışmalarına Kürtlerin cephesinden bir göz atayı hedeflemektedir.

Bilindiği gibi Türkiye’de 1921 de kabul edilen Teşkilatı Esasiye Kanunu’ndan bu yana tartışmalar, çatışmalar hiç bitmedi. Çok uluslu, çok dilli, çok dinli bir coğrafyada topluma zorla dayatılan “tekçi” anayasaların hiç biri toplum tarafından kabul edilmedi.

1921 de, 1961 de ve 1982 de askeri vesayet altında, emirlerle hazırlanan ve dayatılan anayasalar toplumsal kesimler arasındaki mutabakatı, uzlaşmayı esas almadı.

Tam tersine egemen olanın topluma; başta Kürtler olmak üzere diğer milliyetlere, etnik ve dini gruplara, azınlıklara karşı pozisyonunu; yasaklarla, tehditlerle garantiye alan metinler oldu.

Egemen olanın dışındakilerin payına yasaklar, engeller, baskı, inkar, asimilasyon hatta imha düştü.

Bu gün de “yeni sivil anayasa” tartışmaları, çağdaş bir anlayıştan; çok uluslu, çok renkli bir ülkenin yeniden şekillendirilmesi için gerekli olan mutabakat arayışından kaynaklanmıyor.

Daha çok, statükocu militarist kesim ile iktidarı paylaşmak isteyen, milliyetçi muhafazakar kesim arasındaki sürtüşmeyi ortadan kaldırmayı hedefliyor.

Bu “yeni” arayış sırasında özellikle AB’nin kimi taleplerini de “dostlar alışverişte görsün” misali “şeklen” düzenlemeleri hiç de sürpriz olmayacaktır.

Türk ve Kürt aydınlarının, demokratikleşme yanlılarının bu süreçte “önerici” olmaları, çağdaş bir anayasaya dair çabaları, ne kadar etkili olur bilinmez.

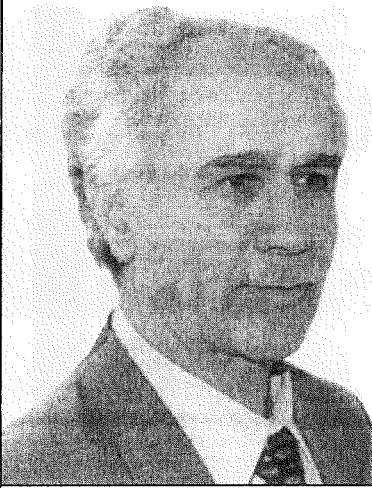
Biz Deng Dergisi adına bu türden tartışmaları, katkıları olumlu buluyoruz.

Ancak anayasaların temel maddelerinin, talep eden, mücadele eden ve kendini dayatan “güçler” tarafından yapıldığını da gözden irak tutmuyoruz.

Deng bu tartışmalara diğer sayılarında da sayfalarını açacak.

Yeni sayıda buluşmak üzere

Nasıl bir anayasa?*

■ **Kemal BURKAY**

Yeni anayasa taslağıyla ilgili tartışmalar şu günlerde gündemin başlıca konusu. Hükümet bir "sivil anayasa" yapmak istediğini söylüyor. Elbet bu son derece gerekli. Topluma giydirilmiş bir deli gömleği olan 12 Eylül Anayasası 25 yıldır, zaman zaman yapılan yamalara rağmen hala yerinde duruyor. Türkiye bu garabet yasa ile demokratikleşme, gelişme yönünde adım atamaz, özgürleşemez. Onu yeniden yamama, şurasını burasını düzeltme çabası çözüm değil. Yapılması gereken yeni, tümüyle çağdaş, demokratik bir anayasadır.

AKP'nin seçimler sırasında verdiği önemli sözlerden biri böylesine yeni ve sivil bir anayasa yapmaktır.

Seçim sonrası ilk olarak bunun ele alınması olumludur.

Ancak, Hükümet bu işte ne kadar kararlı, gerçekte ne yapmak istiyor, nereye kadar gitmek istiyor ve gidebilir? Bu işin bir yanı. Öte yandan, bütün değişiklikler gibi buna da karşı olan ve 22

Temmuz seçimlerinden bu yana pusuya yatmış statükocu güçler hemen seslerini yükselttiler. Gerekçeleri yine laiklik, yine türban...

Hukuk canibinden kimileri bu meclis anayasa yapamaz diyecek kadar zırfalıyorlar. Yönetime el koyan, parlamentoyu ve siyasi partileri dağıtan, ülkeyi bir işkencehaneye çeviren beş generalin yaptığı oluyor da halkın seçtiği meclis yaparsa olmuyor!

Yargıtay, tam da bugünlerde İbrahim Kaboğlu ve Baskın Oran'la ilgili davada olduğu gibi, verdiği kararlarla bilim adamları için bile düşünceyi suç haline getiriyor!

Rektörler, başlarında Bay Teziç, yine kazan kaldırdılar, adeta, "Çanakkale geçilmez!" diyorlar.

CHP, yeni anayasaya gerek yok, var olanda bazı düzeltmeler yapalım yeter, diyor.

Bunlar statükonun silahsız kuvvetleri ve tavırları anlaşılırdır. İmtiyazlarını yitirmemek için, "çağdaşlık, ilericilik" ve benzer maskeler altında gizlenmiş gerçek yüzlerini açığa çıkarıp 12 Eylül faşist çar-

Türkiye'nin demokratikleşmesi, her şeyden önce Kemalist ideolojiden ve buna uygun kurumlaşmadan kurtulmasını gerektirir. Her ideoloji, başlangıçta ilerici de olsa zamanla, değişen topluma uyum sağlayıp yenilenmedikçe eskir, tutuculaşır. Kemalizm ise başından beri ırkçı bir milliyetçilik üzerine temellenmiştir. Gerek bu yönüyle, gerek topluma düşünce, dil, kültür ve inanç alanlarında, kılık kıyafette, yaşam tarzında tek biçim dayatmakla, faşizme çok benzer bir sistemdir.

kına sahip çıkıyorlar. Arka planda ise, yeni bir huruç hareketi için ortam kollayan silahlı güçler var...

Bu koşullarda AKP hükümeti ve onun parlamentodaki çoğunluğu, istese bile ne derece demokratik bir anayasa yapma şansına sahip? Bu da işin diğer yanı..

Ama AKP hükümetinin ve statüko cephesinin -ki AKP'nin kendisi de mevcut düzenden, yani statükodan tümüyle kopuk değil, belki aralarında bir iktidar savaşı söz konusu- ne yapmak istediklerini, her birinin amacını, niyetini şimdilik bir yana bırakıp, öncelikle Türkiye için demokratik bir anayasa başlıca ne-ri içermelidir, diğer bir deyişle bugün için bu ülkeye ve topluma gerekli olan temel yasal düzenlemeler ne? Buna bir bakalım.

Türkiye'nin demokratikleşmesi, her şeyden önce Kemalist ideolojiden ve buna uygun kurumlaşmadan kurtulmasını gerektirir. Her ideoloji, başlangıçta ilerici de olsa zamanla, değişen topluma uyum sağlayıp yenilenmedikçe eskir, tutuculaşır. Kemalizm ise başından beri ırkçı bir milliyetçilik üzerine temellen-

miştir. Gerek bu yönüyle, gerek topluma düşünce, dil, kültür ve inanç alanlarında, kılık kıyafette, yaşam tarzında tek biçim dayatmakla, faşizme çok benzer bir sistemdir.

Kökenini İttihat ve Terakki'den alan Kemalizm, Türkiye'nin düşünce hayatının ve demokratikleşmesinin önündeki başlıca engellerden biridir. Türkiye bu kabuğu kırmadıkça düşünce ve kültür yaşamında özgürleşemez, hayat tarzı ve kurumlaşma alanında da demokratik çoğulculuğa ulaşamaz.

Türkiye'nin demokratikleşmesinin önemli koşullarından biri de militarizmin vesayetinden kurtulmasıdır. Militarizm daha Osmanlı'nın son döneminde toplum yaşamına musallat oldu, Cumhuriyet döneminde, özellikle de malum darbeler (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat) döneminde daha da güçlendi. Toplum her alanda, yargıyı ve üniversiteyi, hatta basını denetim altına alan askeri oligarşinin vesayeti altına düştü.

Türkiye bu durumdan kurtulmadıkça özgürleşemez, demokratikleşemez ve zaptiye kafasıyla öteki sorunlarını da çözemez. Ama bu iki ayak bağından, Kemalizmden ve militarizmden kurtulmak hiç de kolay değil. Ayrıca bu sadece yeni ve demokratik bir anayasa ile açılacak bir

sorun da değil. Toplumun ve ilgili kurumların demokrasiye uyum sağlamaları, demokratik kuralların ve ilişkilerin yerleşmesi zaman ister. Öte yandan, yasalarda gerekli demokratik ve köklü değişiklikleri yapmak da bu sürecin olmazsa olmaz koşuludur.

Bu nedenle yeni anayasa, bir bütün

Kemalizm, Türkiye'nin düşünce hayatının ve demokratikleşmesinin önündeki başlıca engellerden biridir. Türkiye bu kabuğu kırmadıkça düşünce ve kültür yaşamında özgürleşemez, hayat tarzı ve kurumlaşma alanında da demokratik çoğulculuğa ulaşamaz.

Türkiye'nin demokratikleşmesinin önemli koşullarından biri de militarizmin vesayetinden kurtulmasıdır.

olarak ideolojik bağlardan, militarist kurallardan ve kayıtlardan kurtarılmalıdır. MGK ya tümden kaldırılmalı, ya da gerçekten bir danışma kuruluna dönüştürülmeli, asker üzerinde sivil denetim sağlanmalı. Askeri yargı kaldırılarak yargı ikibaşlılıktan kurtarılmalı. Askeri harcamalar üzerinde sayıştayın tam denetimi sağlanmalı.

Yeni anayasa bakımından üçüncü bir görev, yönetimin de-

mokratikleştirilmesi, şeffaflaştırılmasıdır. Bu amaçla asker ve sivil devlet memurlarını yargılamayı güçleştiren, hatta yönetimin keyfi tutumuna bağlayan sistem değiştirilmeli. Görevi ne olursa olsun herkesin ve her kurumun yaptığı işlem ve aldığı karar yargı denetimine tabi olmalı.

Bir başka sorun düşünce, inanç ve örgütlenme özgürlüğüdür. Yeni Anayasa bu alanda da çağdaş ve demokratik ölçüler getirmeli. Mevcut anayasada olduğu gibi,

özgürlükler, "ama"larla ve türlü kayıtlarla sınırlandırılıp yöneticilerin ya da yargıçların keyfine bırakılmamalı. Çünkü bu ülkenin ne yöneticileri, ne de yargıçları, ne yazık ki, hak ve özgürlüklerin kullanılmasına alışık değiller. Yasakçı zihniyet bu ülkede iliklere işlemiş. Bunu aşmanın yolu, hak ve özgürlükleri AB standartlarında geçerli kılmaktır.

Benzer sorunlar dünyanın başka yerlerinde nasıl çözülmüşse Kürt sorunu da ancak öyle çözülebilir. Yani adil ve eşitlikçi temelde bir çözüm.

Türk devletinin yöneticileri Kürt halkını azınlık bile saymak istemiyor, onlara azınlık haklarını bile çok görüyorlar. Kürt halkı elbet bir azınlık değil, binlerce yıldan beri kendi ülkesi üzerinde, Kürdistan'da yaşayan 40 milyonluk bir ulus. Çözüm de bu geçeye uygun olmalı. Eğer birlik isteniyorsa bunun biçimi iki cumhuriyetli federal bir çözümdür.

İnanç özgürlüğü laiklik sorunuyla ve insanların hayat tarzıyla da sıkı sıkıya bağlantılı. Bu kapsamda nasıl türban gibi bir giyime konmuş kısıtlama savunulamazsa, farklı inançta olanlara yönelik baskılar, kayıtlar, eşitsizlikler de savunulamaz. Bu nedenle din dersleri zorunlu olmaktan çıkarılmalı. Din bilgisi dersi almak isteyenler için, bu iş eğitim zamanı dışında, hatta okul dışında başka mekanlarda örgütlenmeli. "Din dersi almak istemeyenlerin dilekçeyle başvurması" biçimindeki bir çözüm ise, kesinlikle çözüm olmaz ve geçmiş deneyimlerin de gösterdiği gibi, Sünni İslam'ın dışındakiler için karşı durulamaz bir baskıya

dönüşür. Böyle bir çözüm bu ülkede sayıları 15-20 milyon arasında tahmin edilen ve Sünni İslam'la hiçbir ilgisi bulunmayan Alevi kitlesi başta olmak üzere, toplumun öteki dinsel azınlıklarını, Hristiyanları, Yezidileri ve ateistleri de rahatlattır.

Kürt sorununu bilerek sonlara bıraktım. Elbet Kürt sorunu bu ülkenin en büyük

sorunudur ve öteki sorunların ortaya çıkmasında, ağırlaşmasında da büyük etkisi var. Kürt sorunu çözülmeden bu ülkeye demokrasi gelmez, barış da gelmez. Bu sorun çözülmeden Türkiye çağdaş bir ülke olamaz.

Türkiye bu sorunu

başından beri salt inkar ve baskı yöntemiyle, yani yok sayarak ve şiddet yoluyla Kürt halkının istemlerini ve mücadelesini bastırarak çözmeye çalıştı. Bunun çözüm olmadığı ortada. Bu politika aynı zamanda bu ülkede yalnız Kürtlerin değil, Türk halkının da çektiği acıların, uğradığı ekonomik ve insani büyük kayıpların, kültürel ve sosyal çöküntünün baş nedenidir.

Benzer sorunlar dünyanın başka yerlerinde nasıl çözülmüşse Kürt sorunu da ancak öyle çözülebilir. Yani adil ve eşitlikçi temelde bir çözüm.

Türk devletinin yöneticileri Kürt halkını azınlık bile saymak istemiyor, onlara azınlık haklarını bile çok görüyorlar. Kürt

halkı elbet bir azınlık değil, binlerce yıldan beri kendi ülkesi üzerinde, Kürdistan'da yaşayan 40 milyonluk bir ulus. Çözüm de bu geçeğe uygun olmalı. Eğer birlik isteniyorsa bunun biçimi iki cumhuriyetli federal bir çözümdür.

Türkiye'nin egemen güçleri hükümeti-muhalefeti, sivil-askeriyle böyle bir çözüme şu anda hazır mı?

Bu da ayrı bir sorun.. Ama salt Kürt sorunu değil, Türkiye'nin Kemalizmin ve militarizmin sultasından kurtuluşu da kolay olmayacak. Hatta, "laiklik" adı altındaki şu göstermelik sistemi bile gerçek bir laiklikle değiştirmek pek öyle kolay görünmüyor. Ne var ki, Türkiye bütün bunları yapmadan ne çağdaş, ne de demokrat olabilir; kimse kendini aldatmasın.

Bu konulardan her birinin bu anayasa değişiklik sürecinde ele alınıp daha kapsamlı biçimde tartışılması gerekir.

Nasıl bir anayasa? – 2

Kemalizm ayak bağı oldu

Bir önceki yazımda "Türkiye için demokratik bir anayasa başlıca neleri içermelidir, diğer bir deyişle bugün için bu ülkeye ve topluma gerekli olan temel yasal düzenlemeler ne?" diye sormuş ve temel önemdeki beş konu üzerinde durmuştum. Bunlardan birincisi Kemalizme ilişkindi.

Bu konuda şöyle demiştim:

Türkiye'nin demokratikleşmesi, her şeyden önce Kemalist ideolojiden ve buna uygun kurumlaşmadan kurtulmasını gerektirir. Her ideoloji, başlangıçta ilerici de olsa zamanla, değişen topluma uyum sağlayıp yenilenmedikçe eskir, tutuculaşır. Kemalizm ise başından beri ırkçı bir mil-

liyetçilik üzerine temellenmiştir. Gerek bu yönüyle, gerek topluma düşünce, dil, kültür ve inanç alanlarında, kılık kıyafette, yaşam tarzında tek biçim dayatmakla, faşizme çok benzer bir sistemdir. Kökenini İttihat ve Terakki'den alan Kemalizm, Türkiye'nin düşünce hayatının ve demokratikleşmesinin önündeki başlıca engellerden biridir. Türkiye bu kabuğu kırma-

dıkça düşünce ve kültür yaşamında özgürleşemez, hayat tarzı ve kurumlaşma alanında da demokratik çoğulculuğa ulaşamaz.

Kemalizm, ülkenin ve toplumun gerçeklerini göz önüne almayan, tekçi bir dünya görüşüdür. Ülkenin tarihini, toplumun dil, kültür, inanç alanındaki farklı renklerini, yani çoğulculuğu göz önüne almaz, yok sayar ve yok etmeye çalışır. Ülkeyi boydan boya, "Türklerin yurdu" anlamında "Türkiye" sayması bir yana, herkesi Türk sayar, topluma, üniforma giydirebilir gibi tek biçim vermeye çalışır: Tek ulus

(Türk), tek dil (Türkçe), tek din (Sünni Müslümanlık), tek bayrak, vb...

Kemalizm bir kışla ideolojisi. Böyle bir ideolojiyle biçimlenen sistemin, farklı kökenden, dilden, inançtan insanlara, hatta bir bütün olarak yurttaşlarına eşit hak ve özgürlükler tanınması, böyle bir anlayışla yönetilen ülkenin demokratik olması mümkün değil.

Kemalist ideoloji 1982 Anayasası'na egemendir. (Gerçi daha öncekiler için de durum farklı değildi.) Bu anayasanın "başlangıç" bölümü şöyle başlar:

"Türk vatani ve milletin ebedi varlığını ve yüce Türk devletinin bölünmez bütünlüğünü belirleyen bu anayasa, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu, ölümsüz önder ve eşsiz kahraman Atatürk'ün belirlediği milliyetçilik anlayışı ve onun inkılap ve ilkeleri doğrultusunda..."

Daha sonra şöyle der: "Hiçbir faaliyetin Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının, Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği..."

Benzer bir anlayış, bu anayasanın 4. madde ile değiştirilemez denilen ilk üç maddesinde de dile getirilmiştir. 2. Maddede "Atatürk milliyetçiliği" ile "başlangıçta belirtilen ilkelere" atıfta bulunuluyor. 3. Maddede ise şöyle deniyor:

"Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür, dili Türkçedir.

Bayrağı, şekli kanunda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

Milli marşı "İstiklal Marşı"dır.

Başkenti Ankara'dır."

Görüldüğü üzere, vatan "Türk vatani", millet "Türk milleti", devlet "Türk devleti" olarak nitelenmiş, hem ülke nüfusunun üçte birini oluşturan, coğrafya olarak da Türkiye'nin mevcut yüzölçümünün üçte birinde, Kuzey Kürdistan'da binlerce yıldan beri, yani Türkler daha bu topraklara ayak basmadan önce burada yaşayan, buranın yerli halkı olan Kürtler, hem de Türklerin dışındaki öteki halklar yok sayılmıştır.

Bunun yanı sıra, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı ve onun "ilke ve inkılapları" topluma dayatılmış; "Atatürk medeniyetçiliği", "Türk milli menfaatleri", "Türklüğün tarihi, manevi değerleri" mutlaklaştırılmış ve hiçbir faaliyetin bunlara karşı olamayacağı söylenmektedir...

Böyle bir anlayışın ülkede düşünce ve tartışma özgürlüğüne izin vermeyeceği açık. Yani "Atatürk milliyetçiliği", "Türk milli menfaatleri", "Türkçülük tarihi, manevi değerleri" vs vs... neyin nesi iseler veya yöneticiler, savcılar, askerler tabi onları nasıl anlayıp yorumluyorlarsa, herkes de ona uygun davranmak zorunda.. Böyle bir anlayış düşünce özgürlüğünü klişeler içinde boğar, okullarda ezberci yetiştirir ve toplumu bir papağana çevirir.. Bu ülkede de zaten böyle olmuştur..

Böyle bir durumda siz "Atatürk ilke ve inkılapları" veya söz konusu "Türklük değerleri" ile uyuşmayan herhangi bir öneride bile bulunamazsınız. Ülke ve toplum için farklı seçenekler öneremezsiniz. Bütün bunlar suç sayılıp savcıların ve polisin yakanıza yapışmasına yol açar. Şimdiye kadar da zaten hep böyle olmuştur..

Böylesi bir anlayış tarihi gerçeklerle

bağdaşmaz; onun için de tarihi değiştirmeye, çarpıtmaya kalkar. "Türk Tarih Tezi" adındaki, bilimsellikten hiçbir ilgisi olmayan, masalı efsaneyi andıran uyduruk ve gülünç tez bunun ürünüdür. Anadolu'nun ve Kürdistan'ın tarihi ve coğrafi adlarını (kentlerin, köylerin, göl ve ırmakların, dağların, hatta insanların adını) değiştirme çabası bundandır.

Böyle bir anlayış toplumsal gerçeklerle çelişir. Nitekim, "tek millet" iddiasıyla Kürtlerin yanı sıra Çerkezler, Lazlar, Araplar, Rumlar, Ermeniler ve ötekiler, yani Anadolu'nun halklar mozaigi yok sayılmış, yok edilmek istenmiştir. "Tek dil" adına, "Güneş Dil Teorisi" denen ve Türkçeyi tüm dillerin anası gösteren gülünç tez ileri sürülmüştür.

Başka halkların varlığını, tarihini, dilini, yani kimliğini yok sayan ve onlara hak tanımayı reddeden böylesi bir anlayış, ister istemez, ırkçılığa, baskıya, teröre varır. Türk Devleti de 84 yıl boyunca tam bunu yapmış, işi dil yasaklamaya kadar götürmüş, kültür kırımında bulunmuş, Kürt halkının direnişi karşısında ise işi soykırıma vardırmıştır.

Böyle bir ülkenin demokratikleşmesi, gelişmesi, çağdaşlaşması beklenebilir mi?

Kısacası, Kemalizm başından beri gerçeklere ters düşen, ırkçı-şoven bir ideoloji olarak egemen güçlerin elinde acımasız bir baskı aleti olmuş ve ülkenin gelişmesinin, çağdaşlaşmasının önünde ciddi bir engele dönüşmüştür.

Türkiye Kemalist ideoloji dayatmasından kurtulmadıkça demokratikleşemez, barışa ulaşamaz.

Yeni Anayasa bunun için bir fırsattır,

değişime yolu açabilir. Ama bu mümkün mü? Ne yazık ki bu iş zor görünüyor. Prof. Zafer Üskül'ün -ki Erdoğan tarafından yeni sivil anayasayı hazırlama vaa-diyle siyasete çağrılmıştı ve AKP saflarında milletvekili oldu- hazırladığı taslakta bu konu doğru biçimde ele alınmış, ideolojiden arınmış bir anayasa önerilmişti. Prof. Üskül, anayasada Kemalizm ideolojisinin yansımaları olan terim ve ifadelerin yer almasının gereksiz olduğunu belirtmiş ve şöyle demişti:

"Anayasanın başlangıç bölümünde ve birçok maddesinde bu var. Yeminde de var mesela. Atatürk milliyetçiliği var, Atatürk ilke ve inkılapları var. Bütün bu kavramlar, Anayasa Mahkemesi'nin yasaları denetlemesi sırasında temel alınıyor. Dolayısıyla ideolojiler, siyasi partilerin işidir. Her siyasi parti kendine özgü bir ideolojiyi savunabilir, savunmalıdır. Farklılıklar öyle ortaya çıkacaktır. Kemalist bir parti de kurulabilir, kurulmalıdır da. Bunu destekleyecek insanlar çıkar. Ama anayasalar bütün bu ideolojilere eşit mesafede durmalıdır. Renksiz olmalıdır. Avrupa anayasa anlayışı da böyledir."

Ne var ki Prof. Üskül hemen statüko cephesinin, Kemalist takımının hücumlarına uğradı ve AKP de ona sahip çıkmadı; hatta, başlarına iş açmış gibi kendisine karşı tavır aldı. Üskül adeta bir yana itildi ve sustu...

Şimdi Prof. Özbudun ve ekibinin taslağı tartışılıyor. Bu taslak Kemalist ideolojiye hayır diyecek gibi görünmüyor. Ama bu oldukça "mülâyim" taslağa karşı bile statüko cephesi savaş açmış durumda. Buna karşı Erdoğan'ın yelkenleri in-

Militarizm daha Osmanlı'nın son döneminde toplum yaşamına musallat oldu, Cumhuriyet döneminde, özellikle de malum darbeler (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat) döneminde daha da güçlendi. Toplum her alanda, yargıyı ve üniversiteyi, hatta basını denetim altına alan askeri oligarşinin vesayeti altına düştü.

Türkiye bu durumdan kurtulmadıkça özgürleşemez, demokratikleşemez ve zaptiye kafasıyla öteki sorunlarını da çözemez.

dirmesi çok sürmedi. Bu konunun gereği gibi tartışılmasını beklemeden, akademisyenlere, sivil toplum örgütlerine, parlamentoya bile fırsat tanımadan, adeta herkesin yerine konuştu ve Amerika'dan şöyle seslendi:

"Kimse telaşlanmasın, ilk üç madde değişmeyecek!.."

Ee tabi, kral böyle dedikten sonra, artık başka lafa ne hacet?.

Karar verilmiştir!

(Anayasa ile ilgili yazmaya devam edeceğim.)

Nasıl bir anayasa? – 3

Militarizm barışa, demokrasiye, gelişmeye engel

"Nasıl bir anayasa?" başlıklı yazımın 1. bölümünde, Türkiye'nin demokratikleşmesi için yapılması gereken temel dönüşümleri Kemalizmin ve militarizmin hegemonyasından kurtulma, yönetimin

şeffaflaşması, çağdaş demokrasiler düzeyinde bir insan hakları standardı, lafta değil, gerçek bir laiklik ve Kürt sorununun çözümü olduğunu, yeni anayasa bu köklü düzenlemeleri yapmadıkça ona sivil ve demokratik denemeyeceğini söylemiştim.

Bunu izleyen bölümde toplumun önünde bir ayak bağına dönüşmüş Kemalizm üzerinde durdum. Şimdi de ülkeyi bir cendere gibi sıkıştıran militarizmden söz etmek istiyorum.

Yazımın 1. bölümünde bu konuda şöyle demiştim:

Türkiye'nin demokratikleşmesinin önemli koşullarından biri de militarizmin vesayetinden kurtulmasıdır. Militarizm daha Osmanlı'nın son döneminde toplum yaşamına musallat oldu, Cumhuriyet döneminde, özellikle de malum darbeler (27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat) döneminde daha da güçlendi. Toplum her alanda, yargıyı ve üniversiteyi, hatta basını denetim altına alan askeri oligarşinin vesayeti altına düştü.

Türkiye bu durumdan kurtulmadıkça özgürleşemez, demokratikleşemez ve zaptiye kafasıyla öteki sorunlarını da çözemez.

Bu ülkede yıllardır son sözü söyleyenin hükümet, parlamento veya yargı değil, askerler olduğu bir sır değil. Tüm temel politikaları onlar belirliyor, ya da onların karşı çıktığı, onay vermediği politikalar hayata geçmiyor.

Askerlerin müdahalesi salt kendi uzmanlık alanları olan askeri konulara, güvenlik sorunlarına özgü değil. Kaldı ki demokratik bir ülkede bu konuda bile temel politikaları, askerlerin görüşünü de

aldıktan sonra, ülkeyi yöneten sivillerin vermesi gerekir. Fransız Başbakanı Clemenceau'nun deyişiyle, savaş bile "sadece askerlere bırakılamayacak kadar ciddi bir iştir." Ne var ki bu ülkede askerler, ülkenin güvenlik politikalarını belirleme hakkını kendilerinde görme bir yana, bunun dışında da önemli-önemsiz her konuda kendilerini bilgili, donanımlı ve yetkili sanmaktalar.. Kürt sorununun çözümü, Kıbrıs sorunu, Ermeni sorunu, Hristiyan azınlıkların hakları, AB'ye üyelik, insan hakları, laiklik sorunu, eğitim, kültür, hatta kadastro işleri dahil, hemen her sorunu "vatanın ve milletin birliği-bütünlüğü, ülkenin güvenliği" ile bağlantılandırmakta ve kendi yetki alanlarına sokmaktalar.

Kürt sorunu zaten malum. Kürtlere karşı izlenen inkar ve baskı politikası Cumhuriyet döneminin temel bir politikası, "resmi politika..." Ama bunun yürümediği, sorunun bu yöntemle çözülmediği, zamanla daha da ağırlaştığı ve bunun ülkeye büyük zararlar verdiği sivil politikacılarca da zaman zaman anlaşıyor. Politikaları yumuşatmak, reform çabaları gündeme geliyor. Ve bunlar gündeme gelir gelmez, generaller homurdanıyorlar. "İhanet" sözleri, tehditler havada uçuşuyor. Bunu gören politikacılar hemen çark ediyorlar.

Örneğin şu arapsaçına dönuşen PKK ve "terör" olayı... Aslında PKK'yı bile ortaya çıkaran söz konusu baskı yöntemleri ve militarist politikalar. Eğer hak isteyen Kürt halkının üzerine bu denli hisimla gidilmeseydi, sorun çözmenin barışçı yolları açık tutulsaydı, ne PKK olurdu ne de bu "düşük yoğunluklu" iç savaş... Türk

aydınları da bunun farkında ve zaman zaman dile getiriyorlar. Aslında şimdi de "terör" denen şeyi sona erdirmenin, ölümleri acıları durdurmanın kolay yolları var. Bir genel af ve legal politika için kanalların açılması PKK'yı dağdan indirir. Ama generaller ve onların dümen suyundaki kesimler buna şiddetle karşı. Bunlar af sözcüğünü duymak istemiyorlar, Kürtlerin legal planda serbestçe siyaset yapmasına karşılar.

Peki bunun Türkiye'ye bir yararı var mı? Bu tutumla çözüm mümkün mü?

Militarist politikaların Kürt sorununun çözümü önünde engel olduğu açık. Kıbrıs sorunda da aynı şey söz konusu. Adanın yarısını işgal etmek yetmiyormuş gibi, Militarist güçler yıllardır, sivillerin barış ve çözüm yönünde en küçük bir adım atmasını ihanet ve vatan satıcılığı sayıp engelliyorlar.

Laik geçinen militarist kesim, türban takan genç kızların okuma hakları önünde direnıyor, sivillerin bu alanda da adım atmasına, bir çözüm üretmesine meydan vermiyor, sivil yönetimi darbeyle tehdit ediyor. Öte yandan, laikliğe asıl aykırı olan zorunlu din dersleriyle, diyanet işleri teşkilatıyla ilgili olarak hiç de sesi çıkmıyor. Üstelik bu düzenleme ve uygulamaların asıl sorumlusu kendisi.

Militarist güçler AB'ye karşılar; çünkü insan haklarına, temel özgürlüklere karşılar. AB hukukunun getireceği gelişmelerden kendi hesaplarına kaygılanıyor, imtiyazlarını yitirmekten korkuyor, ama bunu "vatan millet" edebiyatıyla perdeliyorlar.

Generallerin düşünce özgürlüğüne

karşı olmaları, “301’e sakın dokunmayın” demeleri, Kopenhag Kriterleri kapsamında atılan bazı demokratik adımlara öfke duymaları da bu nedenledir.

Türkiye’nin generalleri, AB ülkelerinin generalleri gibi doğal, sıradan olmak istemiyorlar.

Militarizm bu gücünü, başta 12 Eylül faşizan anayasası olmak üzere bir dizi antidemokratik yasadan ve düzenlemeden alıyor. İç Hizmet Kanunu bunlardan biri ve komutanlar darbe hakkını (!) buradan aldıkları iddiasındalar. MGK ise, politikaları belirlemek için kullandıkları en önemli kurumlardan biri. Generallerin, “Milli Güvenlik Siyaset Belgesi” diye, her dönem yeniledikleri, hükümeti bile bağlayan, gizli anayasaları bile var! Yüksek Askeri Şura’nın aldığı kararlar yargı denetimine tabi değil. Zaten askeri yargı, yargı sistemini iki başlı hale getiriyor, sivilleri bile askeri yargı önüne sürüklüyor. Askeri yargının ise yargı olmadığı, gerçekte emir komuta zinciri ile çalıştığını söylemeye gerek yok.

Askerler öylesine imtiyazlı ki, Genelkurmay Başkanı, herhangi bir demokratik ülkede olduğu gibi Milli Savunma Bakanlığı’na bağlı değil, doğrudan Başbakan’a bağlı. Aslında bu bile lafta bir bağlılık. Bu ülkede genelkurmay başkanları canları istedikçe başbakana da,

hükümete de parlamentoya da rest çekiyorlar.

Sorun, Türk generalleri ve üst dereceli subaylar bakımından sadece olağanüstü siyasi yetkiler ve böylesi bir statü değil. Türk ordusunun üst dereceli subayları ay-

Böylece militarist güçler, ellerindeki silah gücüne dayanarak değişimin önüne dikilmişlerdir, ülkenin tüm temel sorunlarının çözümünü engellemekteler. Üretime, eğitime, sağlığa ve benzer olumlu, yapıcı alanlara harcanabilecek önemli kaynakların silaha ve savaşa gitmesine yol açarak ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesini engellemekteler.

Militarist güçlerin bu imtiyazlarına son verilmedikçe, sivil siyaset üzerindeki asker vesayeti son bulmadıkça, ordu kışlasına çekilmedikçe Türkiye’nin barışa ulaşması, gelişmesi, demokratikleşmesi hayaldir.

nı zamanda ekonomik alanda da imtiyazlı bir statüye sahipler. Türkiye’nin büyük holdinglerinden birine dönüşen OYAK bunun önemli araçlarından biri. Üstelik birçok bakımdan imtiyazlı bir kurum. “Güvenlik” vb. gerekçelerle denetimden muaf...

Generaller tüm bunların demokrasiyle, açıklıkla, AB hukukuyla bağdaşmadığının farkındalar. AB’ye karşı olmaları bu nedenledir.

Böylece militarist güçler, ellerindeki silah gücüne dayanarak değişimin önüne dikilmişlerdir, ülkenin tüm temel sorunlarının çözümünü engellemekteler. Üretime, eğitime, sağlığa ve benzer olumlu,

yapıcı alanlara harcanabilecek önemli kaynakların silaha ve savaşa gitmesine yol açarak ülkenin ekonomik ve sosyal gelişmesini engellemekteler.

Militarist güçlerin bu imtiyazlarına son verilmedikçe, sivil siyaset üzerindeki asker vesayeti son bulmadıkça, ordu kışlasına çekilmedikçe Türkiye'nin barışa ulaşması, gelişmesi, demokratikleşmesi hayaldir.

Yeni ve sivil bir anayasanın bu işi ele alıp, bu alanda köklü değişiklikler yapması bu nedenle gereklidir. MGK ya tümten kaldırılmalı, ya da bir danışma organına çevrilmeli. Genelkurmay Başkanı, Milli Savunma Bakanı'na bağlanmalı. Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmalı. Askeri mahkemeler yalnızca ordu mensuplarının disiplin cezalarına bakmalı. YAŞ kararları yargı denetimine tabi olmalı. Subayların da

tüm memurların da işledikleri suçlardan dolayı normal vatandaş gibi normal mahkemeler (tabii yargıç) önünde hesap vermeleri sağlanmalı. OYAK'ın imtiyazlarına son verilerek bu holding özelleştirilmeli. Ordunun eli siyasetten de ticaretten de çekilmeli. Özetle ordu sivil denetim altına alınmalı.

Bütün bunların başarılması, yani yeni sivil anayasanın ve öteki yasa, tüzük vs'nin militarist kayıt ve bağlardan kurtarılması acaba şu koşullarda kolay mı? Bunun zorlukları ortada. Silahlı gücü ellerinde tutanlar buna kolay kolay evet demeyecekler ve demiyorlar. Ama bu olmadan da ne sivil ve demokratik anayasa olur, ne de demokratik bir toplum.

Toplum ve sivil güçler, barış, özgürlük ve insanca bir yaşam için bunun mücadelesini vermek zorundalar. Bu, gözüpeklik ve kararlılık isteyen bir mücadele.

Anayasa ve biz

■ Mesut TEK

*Türkiye'nin demokratikleşmesi
Kürdistan'ın özgürlüğüne bağlıdır,
demokratik bir Türkiye de, özgür
Kürdistan'ın güvencelerinden
biridir.*

Her şeyden önce bilmemiz ve tartışmalarımızda göz önünde bulundurmamız gereken şey, konumuzun Kuzey Kürdistan Anayasası olmadığıdır. Tartışılan, Türkiye için yeni ve sivil bir anayasanın nasıl olması gerektiği konusudur.

Kuzey'deki özgürlük mücadelesinin temel sorunlarında yurtsever Kürt parti ve hareketleri arasında genel bir mutabakat bulunduğunu söylemek mümkün. Bununla birlikte, Kürdistanlı güçler olarak, ulusal demokratik mücadelemizin temel sorunları içinde yer almayan ama onu yakından ilgilendiren ve etkileyen sorunlara ilişkin farklı görüşler ve çözüm önerilerine sa-

hibiz ve bu durum doğaldır. Çünkü Kürt toplumu da ötekiler gibi çok sesli, çok renkli bir toplumdur.

Kuzey Kürdistan ulusal demokratik hareketinde, farklı değerlendirme ve tavırlara yol açan sorunlar, genellikle Türk toplumunu da ilgilendiren sorunlardır; her iki toplumu da ilgilendiren gelişmelerdir. Bu duruma demokrasi, genel seçimler, Avrupa Birliği, Kıbrıs ve benzerlerini örnek olarak gösterebiliriz.

Son dönemde, bunlara bir de “yeni, sivil bir Anayasa hazırlanması” eklendi.

Kuzey’de, “yenisi ve eskisiyle TC Anayasası ve buna ilişkin tartışmalar bizi ilgilendirmez, ilgilendirmemelidir” diyenler var. Sadece ve sadece bağımsız ve ayrı Kürt devleti kurulmasıyla Kürt sorununun çözüleceğine inananların, Türkiye için yeni ve sivil bir anayasa hazırlanmasını dert edinmemeleri normal.

Ben aksi düşüncedeyim. Sadece Kürt siyasetçilerin değil, tüm renkleri ve sesleriyle Kürdistan toplumunun bu tartışmaya katılması, dikkate alınıp alınmadığına bakmaksızın konuya ilişkin görüşlerini dile getirmesi gerektiğine inanıyorum.

Bilmemiz gereken bir başka nokta ise, “yeni ve sivil bir anayasa” talebinin, Türk demokratları ve değişim yanlıları kadar Kürt yurtseverleri tarafından da tek- tek veya birlikte dile getirildiğidir. Örneğin, biz başta Avrupa Birliği kurumları olmak üzere, uluslararası kurum ve kuruluşlarla Avrupa ülkeleri yetkilerine yazdığımız mektuplarda bu talebi de dile getirdik. Aynı talep, Kuzeyli siyasi

parti ve örgütleri (PKK de dahil) bir araya getiren PNK-Bakur (Kuzey Kürdistan Ulusal Platformu) ve PKE (Avrupa Kürt Platformu) tarafından da değişik vesilelerle dile getirildi.

PSK olarak, tek başımıza ya da diğer Kürt örgütleriyle birlikte, yürürlükte olan Anayasa’nın, 12 Eylül faşist dönemin ürünü olduğunu belirttik. Demokrasi ve değişimin önünde ayak bağı oluşturduğunu, Kenan Evren ve şürekâsının topluma diktığı deli gömleği olduğunu söyledik. Demokrasi ve değişim için 12 Eylül Anayasa’nın MGK, YÖK ve benzeri kurum ve kuruluşlarıyla birlikte ortadan kaldırılmasını, Türkiye’de yaşayan dini ve etnik grupların varlığının tanındığı, hak ve özgürlüklerinin garanti altına alındığı yeni bir anayasa yapılmasını talep ettik. Geçen sürede düşüncelerimizde köklü değişiklikler olmadı, bugün de aynı noktadayız.

Ülkemizin, bölgesel ve uluslararası şartların, bağımsız ve ayrı bir Kürt devletinin kurulmasına şimdilik müsait olmadığı bir gerçektir. Tarihimizin bize gösterdiği bir başka gerçek ise, Kürtlerin sadece kendi gücüne dayanarak özgürlüklerini sağlayamadığıdır. Özgürlük için bölgesel ve uluslararası şartların da uygun olması gerekmektedir.

Tarihimiz bize ne kadar güçlü ve kitlesel olursa olsun, Kürdistan özgürlük ve demokrasi hareketinin tek başına Ankara, Tahran, Şam ve bundan birkaç yıl öncesine kadar da Bağdat’taki rejimleri kökten değiştiremediğini öğretmiştir. Bunun için Kürdistan özgürlük hareketi,

yan yana yaşadığımız halkların devrimci ve demokratik güçleriyle işbirliği yapılmalıdır. Kuzey Kürdistan ve Türkiye açısından, Türkiye'nin demokratikleşmesi Kürdistan'ın özgürlüğüne bağlıdır, demokratik bir Türkiye de, özgür Kürdistan'ın güvencelerinden biridir.

Kürdistanlı politikacıların, gerçekçi olmak diye bir sorunları varsa eğer, uluslararası şartlar ile ulusal demokratik mücadelemizin bu derslerini göz önünde bulundurmamak zorundadırlar. Kuzey'deki özgürlük ve demokrasi hareketi, bu zorunluluğun gereği olarak Türkiye'deki siyasal ve sosyal gelişmelere karşı duyarsız olamaz, olmamalıdır.

Duyarlı olmamız gereken konulardan birisi de, şu anda tavsatılan, soğumaya terk edilen yeni ve sivil bir anayasa hazırlanması konusudur. Yeni anayasa çalışmaları, her ne kadar Başbakan'ın gündeme soktuğu "turban sorunu" ve "Ergekon Operasyonu" nedeniyle, AKP tarafından buzdolabına konulmuşsa da önemlidir; uzak olmayan bir gelecekte tekrar gündeme gelecektir. Bu nedenle Kürt tarafının konuya ilişkin görüşlerini ortaklaşarak netleştirmesi, taleplerini Türkiye kamuoyu ile paylaşması ve başarabilirse eğer, Anayasa'da yer alması amacıyla birlikte hareket etmesi de çok önemlidir.

Hiç kuşku yok ki anayasalar siyasal ve hukuki metinlerdir. Kısa öz ve anlaşılır bir dille yazılan anayasaların daha makbul olduğu, birçok kesim tarafından kabul edilmektedir. İşin hukuk ve yazım dil ile ilgili bölümlerini, konunun uzma-

nı akademisyenlere bırakılması gerektiğini düşünüyorum. Ben, siyasi boyutuyla ilgili görüşlerimi kısa ve öz olarak dile getireceğim.

Yukarıda da söyledim. Yürürlükteki Anayasa, 12 Eylül faşist dönemin ürünüdür. 12 Eylül Anayasası topluma zorla giydirilen bir deli gömleğidir; Türkiye'nin saygın hukukçularından Sami Selçuk dediği gibi "polis nizamnamesi"dir. Kabul edildiği andan günümüze kadar, özellikle de AB üyeliği sürecinde birçok değişikliğe uğramasına karşın, söz konusu özelliklerini yitirmemiştir. Çünkü "Türk-İslam Sentezi" anlayışıyla yazılmıştır, "tek millet, tek devlet, tek dil, tek din" ve hatta tek mezhep üzerine kurulu devleti korumayı hedeflemektedir. 12 Eylül Anayasası, tekçi devleti ve yapıyı koruyan maddelerle ilgili önerge verilmesini dahi yasaklamıştır. Bu nedenle, toplumun ileriye doğru evrimleşmesinin önünde bir ayak bağı haline gelen ve dikiş tutmayan bu Anayasa çöplüğe atılmalı.

Yeni anayasa, tekçi anlayışın değil, globalleşmeyle birlikte yükselen demokrasi, insan haklarına saygı, çok kültürlülük, hukukun üstünlüğü, saydamlık ve benzeri değerler üzerine inşa edilmelidir. Türkiye'nin çok sesli, çok renkli ve çok kültürlü yapısına uygun olarak kaleme alınmalıdır. Türkiye'de yaşayan dini ve etnik azınlıkları inkâr etmeyen, aksine, onların varlığını kabul eden, hak ve özgürlüklerini güvence altına alan bir anayasa; yeni, çağdaş ve sivil bir anayasa tanımına uyar ancak.

Anayasa, “devlet ile toplum arasındaki sözleşme” diye de tarif edilir. Sözleşme ile hangi tarafın çıkarları korunuyor sorusu önemlidir ve bu soruya verilen cevap söz konusu anayasanın niteliğini belirlemektedir.

Türkiye’de, tüm anayasalar devleti halka karşı korumayı amaçlamışlardır. Yeni anayasa bu geleneği bozmalı, halkı devlete karşı koruyan bir yapıda olmalıdır.

Bugüne kadarki tüm Türk anayasalarının bir başka belirgin özelliği de, ordunun sivil siyaset üzerindeki vesayetini meşrulaştırmaları ve güçlendirmeleridir. Yeni anayasa, sivil olma özelliğini ancak sivil otoriteyi ön plana çıkarttığı, orduyu sivil idarenin yönetimi altına soktuğu oranda hak eder. Bu nedenle yeni anayasa bu alanda da geleneği bozmalı, taşların yerli yerine oturtulduğu bir yapıda olmalıdır.

Öte yandan, Türkiye’nin var olan sosyal ve siyasal ortamı, çağdaş ve sivil bir anayasanın hazırlanmasına müsait olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu konuda çok ciddi zaafaların bulunduğu bir

gerçektir.

Her şeyden önce, böyle bir anayasanın hazırlanması, kabul edilmesi halinde de kâğıt üzerinde kalmaması, hayata geçirilmesi ve korunması için demokratik bir yapıya, güçlü bir demokrasi ve değişim hareketine ihtiyaç vardır. Oysa Tür-

kiye’nin yapısı, devrimci ve demokratik hareketin içinde bulunduğu durum hepimizin malumu.

Bunun yanı sıra, halk da, taleplerinin anayasalarda yer almasını amaçlayan bir mücadele geleneğine sahip değildir. Tüm anayasalar üste hazırlanmış ve halka zorla kabul ettirilmişdir. Halkın da kendisine dayatılan deli gömleğini itiraz etmeden giydiği bir başka ger-

çektir. Anayasalarda yapılan bazı değişiklikler ise AB gibi dış dinamiklerin sayesinde gerçekleşmiştir.

Biz Kürtler açısından farklı bir durum söz konusudur. Dünyanın en iyi anayasasının hazırlanıp kabul edilmesi bile Kürt sorununun köklü çözümünü getirmez. Sorunun köklü çözümü için, kendi kaderini tayin hakkının Kürtlere tanınmasını gerekir. Ne bir eksik ne bir fazla, Kürtler

Biz Kürtler açısından farklı bir durum söz konusudur. Dünyanın en iyi anayasasının hazırlanıp kabul edilmesi bile Kürt sorununun köklü çözümünü getirmez. Sorunun köklü çözümü için, kendi kaderini tayin hakkının Kürtlere tanınmasını gerekir. Ne bir eksik ne bir fazla, Kürtler de eşit haklara sahip olmalıdırlar.

Kürtler adına da devletle yapılan bir sözleşme niteliğine kavuşması için, yeni anayasa aynı zamanda Kürtlerin kendi kaderini tayin etmelerinin ürünü olmalıdır.

de eşit haklara sahip olmalıdırlar.

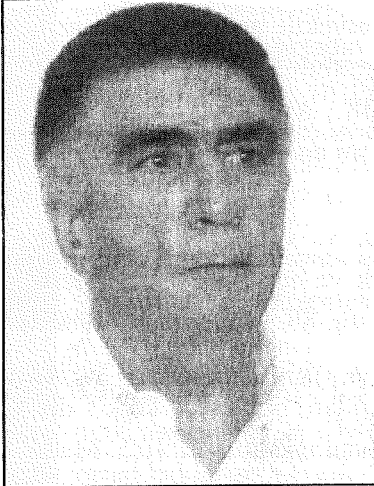
Kürtler adına da devletle yapılan bir sözleşme niteliğine kavuşması için, yeni anayasa aynı zamanda Kürtlerin kendi kaderini tayin etmelerinin ürünü olmalıdır. Yani federal ve demokratik bir ülkede yaşayanların devletle yaptığı sözleşme niteliğini kazanmalıdır.

Hiç kuşkusuz, bunun gerçekleşmesi bir anda olmaz. Önümüzde kat edilmesi gereken uzun bir yol vardır. Türkiye'nin

çok sesli çok renkli yapısını yansıtan, çağdaş değerler üzerine kurulu, sivil, halkı devlete karşı koruyan yeni bir anayasa, kat edilmesi zorunlu yolu kısaltır, sürecin sancısız olmasını sağlar.

Bu nedenle, Kürtler "yeni anayasayı" kendilerine dert edinmeli, konuya ilişkin görüş ve taleplerini birlikte dile getirmeli ve anayasada yer alması için, Türk devrimci ve demokratlarıyla birlikte davranmalıdırlar.

Anayasa hak eşitliği üzerinde inşa edilmeli

■ Mazhar ZÜMRÜT

Öğretide bilim adamları anayasa tarifleri üzerinde durmuş, hukuk, siyaset, idarenin işleyişi, ekonomi ve sosyal politika açısından çeşitli değerlendirmeler yapmışlardır. Biz de bu yöndeki ayrıntıları anayasa hukukçularına bırakarak kısaca bu konuya değinelim.

Anayasalar, devletin örgütlenme, idari ve hukuki işleyişini, devletin vatandaşları ile ilişkilerini, vatandaşların kişisel hakları ile topluluk haklarını, devletin rejimini, ekonomik ve sosyal politikasını belirleyen çerçeve hukuki normlar olduğuna göre; milliyeti ve etnisite-

si ne olursa olsun, o ülkede yaşayan tüm insanları ilgilendirmektedir. Bu nedenle bütün toplum kesimlerinin kişisel veya kurumlarıyla anayasa tartışmalarında yer alması ve görüşünü belirtmesi, onların en doğal hakkıdır. Bu ülkede yaşayan Kürtlerin de kişisel ve bütün kurumlarıyla anayasa tartışmalarına katılmaları gerekmektedir.

Modern anayasalar, toplumsal konsensus sözleşmeleridir. Modern anayasalar yapılırken en geniş toplumsal mutabakat göz önüne alınır. Maalesef Türkiye Cumhuriyeti'nde anayasalar yapılırken toplumsal hassasiyetler göz önüne alınmamıştır. Anayasalarda topluluk haklarına yer verilmediği gibi, kişisel haklar da alabildiğine kısıtlanmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun yenilmesi üzerine Anadolu'da yeni bir devletin kurulması çalışması sırasında kabul edilen ilk anayasada, bazı toplumsal hassasiyetler gözetilmiş ise de hedeflenen milli devlet olduğu için Kürtlerden hiç söz edilmemiştir. Muhtelif maddelerde, "Türkiye Devleti", "Türkiye Coğrafyası" ve genel olarak "Millet" kavramlarına yer verilmiştir. İl idarelerine geniş yetkiler tanınmıştır. İllere vali atanmasına karşın, merkezi idare ile mahalli idare arasında anlaşmazlık çıkması durumunda müdahale yetkisi verilmiştir. Kanaatime göre, hedef milli devlet olmakla birlikte, ileride çıkabilecek durum ve dengeler göre merkezi devletten vazgeçme ihtimali de göz önüne alınmıştır.

Kurtuluş Savaşı'nın bitmesi, İngiltere, Fransa ve Yunanistan ile anlaşmaya varıl-

masından sonra "milli devlet" inşasına başlanmış, 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilmiş, 20.04.1924 tarih ve kanunla yeni anayasa kabul edilmiştir. Bu yeni anayasanın bazı maddelerinde "Türkiye Devleti" sözcüğünü kullanmış ise de 2. Maddede Devlet dilinin Türkçe olduğunu benimsenmiş ve milliyetçilik kavramına yer verilmiştir. 4. Maddede "Türk Milleti" sözcüğüne yer verilmiş, 8. Maddede "Yargı hakkı millet adına usul ve kanuna göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır" ibaresine yer verilmiştir. 10, 11. Maddelerde "Her Türk" ibaresi kullanılmış, milletvekili andında "vatanın ve milletin mutluluğuna" terimine yer verilmiştir. 38. Maddeyi düzenleyen Cumhurbaşkanlığı andında ise "Türk Milleti" terimine yer verilmiştir. Aynı şekilde 68, 69, 70, 87 ve 92. Maddelerinde "Türkler, Türk ve her Türk" sözcüklerine yer verilmiştir. 88. Maddede, "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir." ibaresi benimsenmiştir. 102. Maddesinde anayasanın değiştirilme şeklini düzenlenmiş, sadece devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna ilişkin birinci maddenin değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesinin değiştirilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, bu anayasa ile tekçi ulus devlet modelini kabul etmiş, ulusal ve kültürel farklılıkları yok saymış, bütün ulusal ve kültürel azınlıkları "Türklük potası" altında eritmeye çalışmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti anayasa tarihi incelendiğinde, 1961 yılında kabul edilen

üçüncü anayasada ve bu anayasada 1970 ten itibaren yapılan her değişiklikte ve 1982 yılında kabul edilen dördüncü anayasada, Kürt isminden özellikle kaçındığı, Kürtlerin inkarını pekiştiren yeni maddeler düzenlendiği, Kürtlerin demokratik yolla, hak arama yolunu kapatmak için yeni ilavelerin yapıldığı, ırkçı terimlere yer verildiği, hiçbir hassasiyetin gözetilmediği görülmektedir.

Darbeler sonucunda yapılan değişikliklerle birçok maddelerde “Türk Milletçiliği” ve “ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü” terimlerine yer verildiği de gözden kaçmamaktadır.

Özellikle 1924 ve 1961 anayasalarında “Devletin şeklinin cumhuriyet olduğu” hükmünün değiştirilmeyeceği ve değiştirilmesinin teklif edilemeyeceği hüküm altına alınmasına karşın, 1982 Anayasası’nda bu düzenleme ile yetinilmemiş, “Türkiye Devleti bir cumhuriyettir.” Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.” ve “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir. Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır. Milli marşı “İstiklal Marşı”dır. Başkenti Ankara’dır.” ibarelerini düzenleyen maddelerin değiştirilemeyeceği ve değiştirilmesinin de teklif edilemeyeceği hüküm altına alınmıştır.

Böylece dar düşünen bir grup, çok dilli, çok kültürlü, çok renkli ve çok ulusluğun yolunu kapatmaya çalışırken, mo-

dern dünyada Türkiye’yi sabıkalı ve tartışılır hale getirmiştir.

Bugün çok ilginç bir durumla karşı karşıyayız. Gerek 1971 yılında anayasada yapılan değişikliklere, gerekse de 1982 yılı anayasasına faşist değişiklikler veya faşist anayasa diyenler, ırkçılığı düzenleyen hükümlere dört elle sarılmaktadırlar. Kendini aşmış demokrat ve aydınları tenzih ederek belirtmeliyim ki bu durum, kendilerini solcu ve demokrat olarak iddia eden ve demokrasinin ne olduğunu anlamamış olanları deşifre etmiştir.

Yukarıda belirttiğim gibi, anayasalar, devletin örgütlenme, idari ve hukuki işleyişini, devletin vatandaşları ile ilişkilerini, vatandaşların kişisel hakları ile topluluk haklarını, devletin rejimini, ekonomik ve sosyal politikasını belirleyen, çerçeve hukuki normları düzenleyen akitler olduklarından, anayasalarda toplumun tüm kesimlerini memnun edecek çerçeve düzenlemelere yer verilmesi ve bu sözleşme üzerinde toplumun tüm kesimlerinin en geniş mutabakatının sağlanması gerektiği düşüncesindeyim.

Böyle bir demokratik anayasa, toplumun tüm hassasiyetlerini gözetebilir ve toplumu memnun edebilir. Böylece toplumun tüm kesimleri, kendilerinin temsiliyetini bu anayasada görmeleri gerekir. Anayasada Kürt toplumunun hassasiyetleri göz önüne alınmalıdır. Türkiye’de yaşayan diğer toplulukların da hassasiyetleri gözetilmeli, hak ve menfaatleri korunmalıdır. Anadil, kültür, tarih ve eğitim hakları üzerindeki baskılar kaldırılmalı, çok kültürlülüğe ve renkliliğe önem verilmelidir. Özellikle yürürlükteki anayasada

yer alan ve ırkçılığı çağrıştıran hiçbir düzenlemeye yer verilmemelidir.

Anayasa özellikle Kürt ve Türk toplumunun hak eşitliği üzerinde inşa edilmeli, diğer azınlıkların hakları da garanti altına alınmalıdır. Ancak böyle bir anayasa toplumsal barışı sağlayabilir ve tüm halkı kucaklayabilir. Türkiye’de modern ve

Anayasa özellikle Kürt ve Türk toplumunun hak eşitliği üzerinde inşa edilmeli, diğer azınlıkların hakları da garanti altına alınmalıdır. Ancak böyle bir anayasa toplumsal barışı sağlayabilir ve tüm halkı kucaklayabilir. Türkiye’de modern ve ileri toplumun yolunu açabilir.

Bu coğrafyada yaşayan Kürt siyasetçileri, bu toplumun fertleri olduğuna göre, yeni anayasa onları da ilgilendirmektedir. Kürt siyasetçiler, bu anayasadan ne beklediklerini, Kürt toplumunun istemlerini, de-

mek ve denemelidirler. Kendi aralarında ki bu işbirliğini sağlamaları durumunda herkesi memnun edecek bir anayasanın oluşturulmasına ve Türkiye’deki demokrasi ve barışın gelişmesine küçümsenmeyecek katkıları olacaktır.

mokratik haklarını önermek zorundalar. Bu önerilerinin kabulü için mücadele vermek zorundadırlar. Bu mücadelenin de açık, şeffaf, demokratik ve barışçıl olması gerekmektedir. Kanaatimize göre anayasanın yapılması sürecinde tüm Kürtlerin farklılıklarını bir yana bırakarak birlikte mücadele vermeyi ve kol kola yürümeyi öğren-

Devlet, vatandaş, hukuk ve anayasa

■ Yılmaz Çamlıbel

*...Anayasanın giriş bölümü,
bence şu şekilde düzenlenmelidir:
Madde 1- Türkiye, Türk, Kürt,
Laz ulusları ile, birçok etnik ve
dinsel azınlıklardan oluşan federal
bir devlettir.*

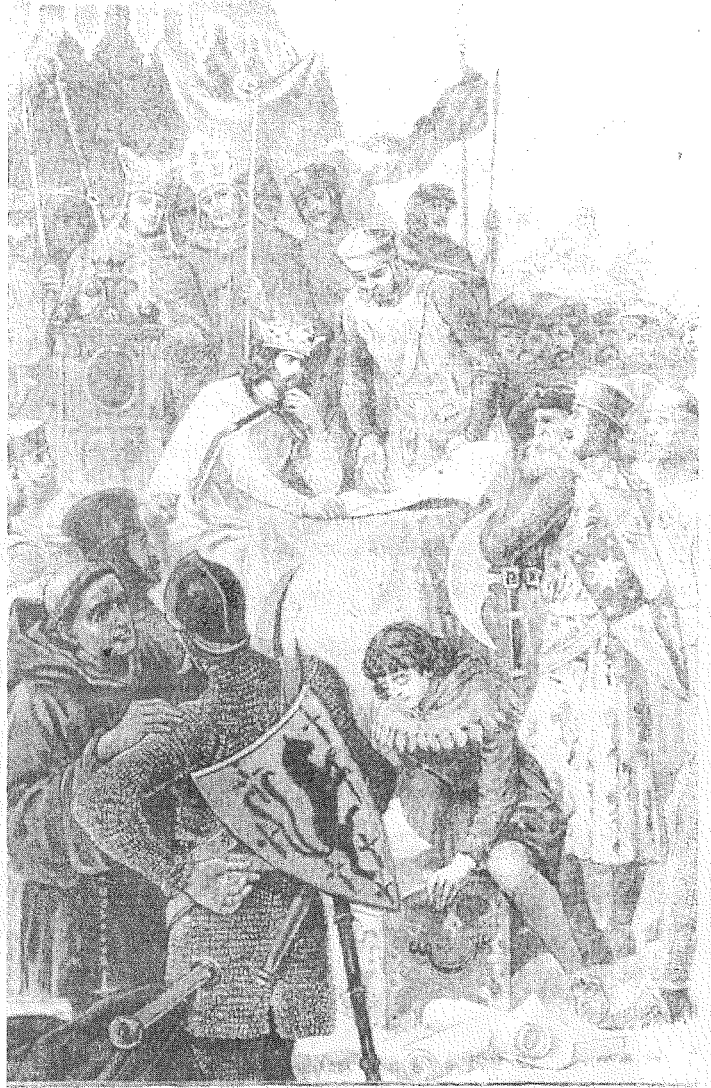
İnsanların büyük çoğunluğu, anayasaların devlet ile vatandaşın yetki ve sorumluluklarını belirleyen bir hukuki sözleşme olduğunu zanneder. Çağdaş hukukçulara göre anayasa, devletin neleri yapıp neleri yapamayacağını belirleyen bir hukuk metnidir. Diğer bir deyişle anayasa, milletin kendisini yönetecek devlete verdiği yetkilerin sınırlarını belirleyen bir belgedir. Bu nedenle anayasaların, halk oyuyla seçilen ve toplumda var olan tüm siyasi düşüncelerin içinde yer aldığı kurucu bir meclis tarafından yapılması gerekmektedir. Aksi halde yapılan anayasa, bir cuntanın, bir partinin, bir ideolojinin hazırladığı bir imtiyaz belgesi

olmaktan öteye bir anlam taşımaz.

Toplumların henüz monarşiyle yönetildiği dönemlerde, kral, şah ve padişahlar, ülkenin ve ülke üstünde yaşayan insanların mutlak sahibiydiler. Bu düzende egemenlik, babadan oğula geçerdi. Sınıf değiştirmek yasaktı. Kraldan doğan kral, köleden doğan ise köle olurdu. Halk kralın din ve mezhebini aynen kabul ederdi. Kral din veya mezhebini değiştirce, halk da değiştirirdi. Kralın iki dudağı arasından çıkan söz, kanundu, anayasaydı. Kral eleştirilmez, karşı çıkılmaz kutsal bir varlıktı. Kral dilediği bir kişiyi vezir yapar, ona mal ve mülk bağışlardı. Dilediği zaman da verdiği yetkiyi, mal ve mülkü geri alırdı. Dilerse vezirini asardı. Yani, egemen olan kişinin iki dudağı arasından çıkan her söz kanundu.

Osmanlı feodalizminde toprağın mülkiyeti Allaha aitti. Padişahlar çeşitli gerekçelerle mükafatlandırmak istedikleri kişilere, toprağın kullanım hakkını verirlerdi. İstedikleri zaman, verdikleri her şeyi geri alırlardı. Bu nedenle Osmanlı toplumunda padişahlar üzerinde baskı kuracak bir aristokrat sınıfı ve bunların hak hukukunu koruyan bir hukuk düzeni ortaya çıkmadı.

Avrupa feodalizminde ise toprağın mülkiyeti senyörlere aitti. Bu kişiler binlerce köleyi karın tokluğuna çalıştırıp sermaye biriktirdiler. Bu güçlerine dayanarak krallar üzerinde baskı kurmaya başla-

dılar. Kralların mülkiyet haklarına dokunmasına, kafasına göre vergi almasına, vergiyi gerektiğinde zorla almasına karşı çıkmaya başladılar.

Bu baskılar ilk kez İngiltere’de sonuç verdi. İngiliz aristokratlarının sistematik baskısı sonucunda İngiltere kralı geri adım atmak zorunda kaldı. 1205 yılında İngiltere Kralı John ile toprak sahibi soy-lular arasında, kralın yetkilerini sınırlayan bir belge imzalandı. Tarihte ilk kez bir kral, yetkilerine sınırlama getiren bir belgeyi imzalamak zorunda kalıyordu.

Magna Carta Libertatum isimli bu antlaşmaya göre, o günden itibaren İngiltere

kralı, derebeylerin mülkiyet hakkına dokunmayacağına, baronlar ve yüksek rütbeli kilise adamlarından oluşan kurula danışmadan vergi almayacağına, vergileri haciz yoluyla toplamaya kalkmayacağına söz veriyordu. Hukukçular bu belgenin, dünyanın ilk anayasası olduğunu söylü-

artmaya başladı. Sermayenin merkezileşmesi büyük bir ivme kazandı. Bunun sonucunda derebeyler, sınıf değiştirip burjuva laştı. Tarih sahnesine çıkan burjuva sınıfı, kurulu düzeni ortadan kaldıran tarihi bir devrime imza attı.

1789 yılında Fransa'da gerçekleştiri-

yorlar.

Ne var ki bu tarihi hukuk metinde, İngiliz halkı yoktu. Soygun düzeninin halk üzerinde kurduğu baskı, aşağılama ve sömürü aynen devam ediyordu. Hukuk, sadece kral ve soylular için vardı. Bu ilk tarihi metnin soylulara sağladığı olanaklar sonucunda, soyluların mal varlığı hızla

len Burjuva Demokratik Devrimi, eski dünyayı yıkıp, yerine yeni bir dünya kurdu. Monarşi düzeni, tarihin çöplüğüne atıldı. Yerine cumhuriyet rejimi kuruldu. Devletle halkın hak ve hukuku kurallara bağlandı.

Devleti yönetme yetkisi, halkın oylarıyla seçilen temsilcilere (meclislere)

devredildi. Dinin devlet ve vatandaşlar üzerindeki etkinliğine son verildi. Vatandaşlara dinini seçme hakkı verildi. Sınıf değiştirmenin önü açıldı. Skolastik düşüncenin cenderesinden kurtulan insan beyninin yaratıcılığı nedeniyle keşifler ve icatlar çağı başladı. Bu köklü değişmelerin sağladığı olanaklar sonucunda hayatın her alanında insanları mutlu eden değişmeler meydana geldi.

Ne var ki bu hukuk, burjuva sınıfının çıkarlarını güvence altına alıyordu. Bu nedenle onca olumlu değişmelere karşın, insanlar arasındaki aşağılama, sömürü, yasak ve baskılar, şekil değiştirerek devam etti. Bu sefer de kapitalizmin ortaya çıkardığı işçi sınıfı, mevcut düzene karşı çıkmaya başladı. İşçilerin, sendika kurma, günlük çalışma saatini aşağı çekme, senelik izin, grev yapma, sosyalist parti kurma gibi istemleri nedeniyle iki sınıf arasında kıyasıya bir mücadele başladı. Makinalar kırıldı, yürüyüşler yapıldı, bu karşı çıkışlar şiddet ve kanla bastırıldı. Sosyalist dünya görüşü aydınlar, işçiler ve emekçiler arasında yayılmaya başladı. Avrupa'da kurulmuş olan kapitalist devletlerde sınıf çatışması tehlikesi belirgin hale geldi.

Bu durumu gören kapitalist ideologlar, sınıf çatışması yerine sınıf uzlaşmacılığına dayanan yeni bir siyasi anlayışı ortaya attılar. Böylece sosyal demokrasi denilen politik görüş, sosyal hukuk devleti anlayışı, Avrupa kıtasında yayılmaya ve soyal demokrat partiler kurulmaya başlandı. Bunların hazırladıkları uzlaşma yasaları siyasi tansiyonu düşürdü. Günümüz Avrupa'sında var olan çağdaş anayasalar, iş-

te bu değişim-dönüşüm sürecinde şekillenmeye başladı.

Bu anayasaların temel kriterleri şunlardı:

1- Devlet kutsal olmaktan çıkarılıp, halka hizmet eden teknik bir organizasyona dönüştürüldü.

2- Devlete, ülkede var olan tüm ırk, sınıf, din, mezhep, dil, kültür ve renklere eşit mesafede durma mecburiyeti getirildi.

3- Devletin, şiddet kullanmadan ve şiddete özendirmemek koşuluyla, özgürce düşünme, düşündüğünü dile getirme, düşüncesini örgütleme, taraftar bulmak için propaganda yapma özgürlüğüne müdahale etmesine son verildi.

4- Hukukun üstünlüğü tartışılmaz hale getirildi.

5- Devlete tüm vatandaşlarına aş, iş, konut, eğitim ve sağlık hizmeti sunma görevi verildi.

6- Devletin ekonomi, bilim, sanat, kültür, din gibi konulara karışmasına ve yönlendirmesine son verildi.

Böylece devletin insanlara, ülkede var olan tüm toplumsal gruplara eşit davranma mecburiyetiyle birlikte, vatandaşlarının hak ve hukukuna müdahale etmesine ciddi sınırlamalar getirildi. Devletin despot uygulamalar içine girmesi ihtimalini azaltmak, gücünü kötüye kullanmasını engellemek için, önüne bir çok hukuki engeller konuldu.

Türkler her konuda olduğu gibi anayasa yapma konusunda da, Avrupa'yı bir asır geriden takip etmiştir. Kanun-i Esasi denilen Osmanlı'nın ilk anayasası, 1876 yılında yapılmıştır. Bu anayasa ile gün-

müzdeki Türk anayasası arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu benzerlik, aradan geçen 132 yıla karşın, Türk devlet ve hukuk adamlarının dünyaya bakış açılarının hala değişmediğini gösteren önemli bir kanıttır. Bu benzerliğe bir kaç örnek vermek istiyorum.

Kanun-i Esasi madde 1: Devlet-i Osmaniye, ülkesiyle bölünmez bir bütündür. **1982 anayasası madde 3: Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.**

Kanun-i Esasi madde 8: Osmanlı devleti uyruğunda yaşayan herkes, din ve mezhebi ne olursa olsun Osmanlı sayılır. **82 anayasası madde 66: Türk devletine vatandaşlık bağıyla bağlı olan herkes Türktür.**

Kanun-i Esasi madde 18: Devletin resmi dili Türkçedir. **82 anayasası madde 3: Devletin dili Türkçedir.**

Yukarıda belirttiğim gibi, çağdaş hukuk anlayışına göre anayasalar, devletin vatandaşlar arasında imzalanan bir sözleşme değil, vatandaşların kendileri yöneten devlete verdikleri yetkileri içeren hukuki bir belgedir. Şimdi bu görüş açısından bakarak, vatandaşların Türk devletine tanıdıkları, daha doğrusu vermek zorunda bırakıldıkları yetkilerin belli bir bölümünü irdelemeye çalışalım.

Türk anayasasının 1. maddesi, devletin şeklini şu şekilde tarif ediyor: **“Türkiye devleti bir cumhuriyettir.”**

Malum cumhuriyet, toplumu yönetme yetkisini hanedanlardan alıp, halkın oyuyla seçilen meclislere devreden rejimin adıdır. Bilindiği gibi günümüzde İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka, İsveç gibi

ülkeler monarşiyle, Türkiye, İran, Libya, Pakistan gibi ülkeler de cumhuriyetle yönetiliyorlar. Monarşiyle yönetilen Avrupa ülkelerinin, cumhuriyetle yönetilen Asya ve Afrika ülkelerinden daha eşitlikçi, demokrat ve çağdaş ülkeler olduklarını hepimiz biliyoruz. Avrupa ülkelerini daha demokrat ve çağdaş yapan unsur nedir acaba?

Bir devleti çağdaş veya çağdışı yapan temel kriterlerden birincisi cumhuriyettir. İkincisi ise sosyal hukuk anlayışıdır. Cumhuriyet yönetimini insan haklarına dayalı, eşitlikçi, adil, sosyal, demokrat ve çoğulcu yapan temel etmen, sosyal hukuk anlayışıdır.

Türk anayasasının 2. maddesinde **“Türkiye cumhuriyeti, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, laik ve sosyal hukuk devletidir”** deniliyor. Herhangi bir ülkenin, anayasasına bunları yazması, onun öyle olduğu anlamına gelmez. Türk yöneticileri durmadan Türkiye'nin üniter bir devlet olduğunu ve bunun asla değiştirilemeyeceğini söylüyorlar. Yani bu devletin, tek ırk, tek sınıf, tek din, tek mezhep, tek dil, tek kültürden oluştuğunu söylüyorlar. Bu sözler, Türk devletinin ülkede var olan ırk, sınıf, dil, kültür, din ve mezheplere karşı eşit davranmayacağı anlamına geliyor. Böyle bir devletin vatandaşlarını eşitlikçi bir anlayışla yönetmesi mümkün olabilir mi? Böyle bir devletin ülkesini laik, sosyal ve çağdaş hukuk normlarına uygun şekilde yönetmesi söz konusu olabilir mi?

Türk anayasasının 2. maddesinde, **“Devletin dili Türkçedir”** deniliyor. Resmi dilin Türkçe olduğu yazılsa, belki

bunun anlaşılır bir yönü olabilir. Anayasasına, ülkede yaşayan elliyi aşkın etnik gruba mensup 70 milyon insanın dilinin Türkçe olduğunu yazmak, bu rejimin ırkçı ve totaliter olduğunu gösteren bir belirlemedir.

Bu nedenle, Türk anayasasındaki **“Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir. Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz. Kimsenin konutuna dokunulamaz. Her ne sebeple olursa olsun, kimse, düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz, suçlanamaz. Suçluluğu hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılamaz. İnsanlara işkence ve eziyet yapılamaz”** gibi sözler, kağıt üzerinde kalan laflardan ibarettir.

Evet 1876 yılından beri Türk yöneticileri, dünyanın en enternasyonal ve renkli coğrafyası üzerinde yaşayan bir toplumu inatla tek renge dönüştürmeye çalışıyorlar. Bu çağdışı mantık gereği, aradan geçen 132 yıl boyunca, yönettikleri coğrafya üzerinde yaşayan halklara inanılmaz zulümler yaptılar, unutulmaz acılar çekirdiler. Onlara karşı soykırım uyguladılar. Bu vahşet sonucundadır ki, bu halkların ve etnik grupların büyük bir bölümü, tarih sahnesinden silinip yok olmuştur. Yaşayanlar üzerindeki zorbalık ve asimilasyon politikaları ise aynen devam etmektedir.

Asırlar boyu sürdürülen bu vahşete karşın, bazı kişiler, etnik gruplar ve halklar, bu uygulamalara karşı çıktılar, çıkı-

yorlar. Bu çağdışı hukuk anlayışının ve anayasanın değiştirilmesi için mücadele ettiler. Bu uğurda büyük bedeller ödediler. Kürtler bu konuda en istikrarlı, en kararlı ve en direngen muhalefet dinamiği konumunda oldular. Kürt halkı, 85 yıldan beri Türkiye Cumhuriyeti devletinin yasak, baskı, asimilasyona dayalı ırkçı totaliter rejimine karşı çıkıyor ve gerektiğinde savaşıyor.

Tüm bu muhalefete karşın Türk yöneticileri anayasanın bazı maddelerini bırakım değiştirmeyi, değiştirilmesinin tekli bile edilemeyeceğini söyleyip duruyorlar. Türk anayasasının 4. maddesinde **“Anayasanın 1. maddesindeki devlet şeklinin cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile, 2. maddesindeki cumhuriyetin nitelikleri ve 3. maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi tekli bile edilemez”** sözleri, Türk yöneticilerin ırkçı, şoven, militarist, çağdışı, fanatik yapısını ortaya seren bir belgedir.

İnsanların mukaddes kitapları bile eleştirdiği, bazı ayetlerin değişmesi gerektiğini söyledikleri günümüzde, Türk yöneticilerin anayasadaki bazı maddelerin değiştirmesi tekliflerini bile yasaklaması, eşi görülmemiş ilkel bir yobazlık örneğidir.

85 yıldan beri sürdürülen çabalara karşın, Türkiye’de var olan iç muhalefetin gücü, Türk yönetiminin bu ilkel düşünce sistematiğini ortadan kaldırmaya, çağdaş demokratik adımlar atmasını sağlamaya yetmedi. Türkiye’nin AB’ye tam üyelik çalışmaları nedeniyle ortaya çıkan dış muhalefetin katkısıyla, Türk yöneticileri bazı göstermelik adımlar atmak zorunda

AKP'nin hazırladığı yeni anayasa taslağı üzerinde yapılmakta olan tartışmalar, toplumu değişimden yana, değişime karşı olan iki ana hat üzerinde saflaşmaya itmektedir. Görünen o ki tutucu kesimin iktidar üstünde kurduğu baskı, değişim yanlısı olanların kurduğu baskıdan daha belirleyici olmaktadır.

kaldılar. Ama Türk yöneticileri hala Koppenhag Kriterleri'ni bile yaşama geçirecek yasal düzenlemeler yapmakta zorlanıyorlar ve bundan kaçınıyorlar.

Türk devleti, tarihi geçmişi, kültürü, yönetim anlayışı ve psikolojik yapısı nedeniyle, insan haklarına dayalı, demokratik, çoğulcu, laik, bir sosyal hukuk devletine dönüşmekte zorlanıyor. Dolayısıyla, bu nitelikleri temel kriter yapan çağdaş bir anayasa yapmakta da zorlanıyor.

AB'ye tam üye olmak için yoğun çaba gösteren AKP iktidarı kendine yönelik iç ve dış baskılar nedeniyle daha demokratik bir anayasa yapmak zorunluluğunu duyuyor. Ama bu çalışmalar, otoriter, üniter Kemalist gruplar tarafından engelleniyor. Muhafazakar, milliyetçi, sosyal demokrat ve "sosyalistlerden" oluşan "**Ulusalci Cephe**" çağdışı kalmış Türk hukuk sisteminin revize edilmesine şiddetle karşı çıkıyor.

AKP'nin hazırladığı yeni anayasa taslağı üzerinde yapılmakta olan tartışmalar, toplumu değişimden yana, değişime karşı olan iki ana hat üzerinde saflaşmaya itmektedir. Görünen o ki tutucu kesimin iktidar üstünde kurduğu baskı, değişim yanlısı olanların kurduğu baskıdan daha be-

lirleyici olmaktadır.

Yeni anayasa taslağını hazırlayan AKP'li milletvekili ve akademisyenler, devletin din ve ideoloji sahibi olmaması gerektiğini, böyle bir durumda devletin vatandaşları arasında tarafsız kalamayacağını ve adil olamayacağını söylüyor ve bu nedenle 82 Anayasasının değiştirilmesi, yasaklanan maddelerinde bazı de-

ğişikliklerin yapılması gerektiğini söylüyorlardı.

Yalnız hukukçular değil, akıllı başında olan herkes biliyor ki, değiştirilmesi engellenen anayasa maddeleri, Türkiye'de yaşanan tüm sorunların ana nedenidir. Çünkü bu maddeler nedeniyle devlet, çeşitli ırk, sınıf, dil, kültür, din, mezhep ve ananeden gelen 70 milyon insanı tehdit, baskı, zor ve şiddetle, tek ırk, tek sınıf, tek dil, tek kültür, tek din ve mezhep içine sıkıştırmaya kalkıyor. Bu durum ülkeyi gerilim içine sokuyor, kamplara bölüyor. Yurttaşları güvensizliğe itiyor ve çatışmaya zorluyor. Doğa ve bilim dışı bu görüşe karşı çıkanlar, bozguncu, hain, terörist ilan ediliyor, cezalandırılıyor, hapislerde çürütülüyor ve gerektiğinde öldürülüyorlar.

Yeni anayasayı hazırlayan ekibin, 82 anayasasındaki "**Atatürk milliyetçiliği, tüm vatandaşların Türk sayılması, devlet dilinin Türkçe olması**" gibi belirlemelerin yeni anayasada yer almaması doğrultusundaki söylemlerinin duyulmasıyla birlikte askerler başta olmak üzere, Kemalist yazar, akademisyen, sanatçı, ekonomist, aydınlar ayağa kalktılar. Orta-

ya çıkan ve yeni anayasayı hazırlayan ve destekleyenleri vatan haini olarak nitelendiren bu çevrelerin estirdiği terör sonucunda, hükümet geri adım atmak zorunda kaldı. AKP iktidarı şimdi kilise ile cami arasına sıkışmış bulunuyor.

Yine akli başında olan herkes biliyor ki, bu kavganın temelinde de çözülmeyen Kürt sorunu var. Türk yöneticiler de çok iyi biliyorlar ki çağdaş bir anayasayla, Kürtlerin insani ve ulusal haklarını ayaklar altına almaları mümkün olmayacaktır. İşte bu nedenle, Türkiye’de çağdaş bir anayasanın yapılmasına karşı çıkıyorlar.

Peki, bu konuda Kürtler ne düşünüyor ve ne yapıyorlar acaba? Görünen o ki Kürt halkı adına konuşanların büyük bir bölümü, sorunu hala sadece politik çalışmalarla çözmeye çalışıyorlar. Sorunun çözümü için bilim, hukuk, ekonomi, sanat, edebiyat, tarih, araştırma çabalarının ne denli önemli olduğunun farkına varmış değiller.

Türk yöneticileri Kürt sorununun siyasi yönünü gizleyerek, sorunun feodalizm, kalkınma, eğitim, kurs, okul, dil gibi faktörlerden kaynaklandığını söylüyorlar. Bu

hedef şaşırtan söylemlere karşı Kürtler sorunun, bu konuları da içeren siyasi bir sorun olduğunu ve bu nedenle siyaseten

çözülmesi gerektiğini söylüyorlar. Ama ne yazık ki sorunun ekonomi, dil, kültür ve hukuk boyutunu es geçen bir tavır içine giriyorlar.

Bu nedenle, yeni anayasayla ilgili tartışmaların ayyuka çıktığı bugünlerde ne yazık ki, ne Kürt partilerinde ve ne de Kürt sivil toplum kurumlarında, Kürt halkının özlem, istem ve beklentilerine yanıt veren çözüm önerilerine ve alternatif anayasa taslaklarının hazırlandığına dair ciddi ve kapsamlı bir hareketlilik görülüyor.

Örneğin, son seçimde Kürt halkından bir milyon civarında oy alıp, mecliste grup kuran DTP’nin bu konuda Kürtlerin arzu, istem ve beklentilerine yanıt verecek bir çalışma yaparak, alternatif bir taslağı kamuoyuna sunamamış olması, kabul edilemez bir aymazlıktır.

Yukarıda söylediğim gibi anayasa, hal-

...Yeni anayasayla ilgili tartışmaların ayyuka çıktığı bugünlerde ne yazık ki, ne Kürt partilerinde ve ne de Kürt sivil toplum kurumlarında, Kürt halkının özlem, istem ve beklentilerine yanıt veren çözüm önerilerine ve alternatif anayasa taslaklarının hazırlandığına dair ciddi ve kapsamlı bir hareketlilik görülüyor.

Örneğin, son seçimde Kürt halkından bir milyon civarında oy alıp, mecliste grup kuran DTP’nin bu konuda Kürtlerin arzu, istem ve beklentilerine yanıt verecek bir çalışma yaparak, alternatif bir taslağı kamuoyuna sunamamış olması, kabul edilemez bir aymazlıktır.

kın kendini yönetecek devlete tanıdığı ve tanımadığı yetkileri belirleyen bir metindir. Peki Kürt halkı istemese de, uyruğu

altında yaşadığı devlete hangi yetkileri vermek ve hangilerini vermemek istiyor, bir bilen var mı acaba? Buna kim veya kimler, nasıl karar verecek? Bence, Kürt halkının kaderini tayin etme idiasında olan Kürt partileri bu konuda

sorumluluk yüklenmeli ve bilimsel akademik çalışmalar yaparak, hazırladıkları metni Kürt halkının bilgisine ve desteğine sunmalıdırlar. Daha sonra Kürt sorununun çözümünü isteyen sivil toplum kurumları ve yurtsever bireylerin de bu konudaki düşünce ve çalışmalarını Kürt halkına sunmaları yararlı olacaktır.

Yeni bir anayasa için tartışmaların ay-yuka çıktığı bugünlerde, Kürt parti, kurum ve bireylerinin bu konuda içinde bulundukları atalet, elem verici bir durumdur. Kürt sorununun gerçek sahibi olan Kürt parti ve kurumları aktif bir durum sergileyemedikleri için, Kürt sorununa duyarlı olan ve ona destek veren dost parti, kurum ve bireylerine eleştiri yöneltmek, onlara yapılacak bir haksızlık olur inancındayım.

Daha önce de altını çizdiğim gibi, Türkiye gündemini meşgul eden tüm kötülüklerin temel nedeni, Türk Anayasası'nın değiştirilmesi yasaklanan ilk üç maddesidir. Çünkü bu üç madde ile Türk devletine, Atatürk milliyetçisi olma, ülkeyi

Bence, Kürt halkının kaderini tayin etme idiasında olan Kürt partileri bu konuda sorumluluk yüklenmeli ve bilimsel akademik çalışmalar yaparak, hazırladıkları metni Kürt halkının bilgisine ve desteğine sunmalıdırlar. Daha sonra Kürt sorununun çözümünü isteyen sivil toplum kurumları ve yurtsever bireylerin de bu konudaki düşünce ve çalışmalarını Kürt halkına sunmaları yararlı olacaktır.

üniter Kemalist rejimle yönetme, ülkede yaşayan herkesi Türk yapma, Türkçe konuşur hale getirme, Müslüman ve Hanefi mezhebi mensubu yapma gibi akıl almaz yetkiler verilmiştir.

Türk anayasasının 3. maddesinde yazılı olan **“Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür”** cümlesi, Türk devletinin çağdışı yapısını gözler önüne seren, dikkat çekici bir belirlemedir. Bu cümle, **“Türkiye, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür”** biçiminde olsaydı, bu belirlemeyi çağdışı sıfatıyla nitelendirmezdim. Daha değişik bir biçimde eleştirirdim. Çünkü bir ülkenin ve milletin bölünmezliğini savunmak, anlaşılır bir şeydir. Ama önce bir devlet adı yazıp, peşinden ülke ve milletin bölünmezliğini ona endekslemek, bilimle, akılla, gerçeikle bağdaşmaz.

Türk anayasasındaki bu belirlemenin odağında, Türk devleti var. Yani ülke ve millet, devlete endekslenmiştir. Bu belirlemeye göre, ülkeyi ve milleti yaratan temel olgu, devlettir. Oysa ki bir ülke ve millet olmadan, devlet denilen organizasyon ortaya çıkmaz. Bir millet ve onun üzerinde yaşadığı bir ülke olacak ki, o insanlar kendilerini yönetecek bir devleti organize etsinler.

Peki bir devleti böyle akıl ve bilim dışı sözler etmeye iten temel etmen nedir acaba? Türk yöneticilerini, doğa, akıl ve bilimle bağdaşmayan böylesi bir düşünceye iten temel neden, sistematik şekilde çevrilen ırkçı, şoven, militarist üniter propagandaların yarattığı patolojik ruh halidir. Sistematik ırkçı propagandalarla ruhsal ve zihinsel dengeleri bozulmuş bir toplumda, bu şekilde düşünülmesi ve anayasaya böyle bir cümlelerin yazılması doğaldır.

Bu nedenledir ki Türk devleti, anayasayla kendine verilen bu yetkileri kullanırken, kaçınılmaz olarak Kürtlerin, Alevilerin, emekçilerin, etnik ve dini azınlıkların insani ve ulusal haklarını kullanmasını engellemeye, onları yok sayıp yok etmeye, itiraz edenleri zindanlarda çürütmeye, gerektiğinde öldürmeye yönelmektedir. Devlete tanınan bu yetki nedeniyle Türk devleti, yasakçı, baskıcı, inkarcı, ırkçı üniter ve totaliter bir devlet haline gelmiştir.

Türk anayasasının değiştirilmez maddelerini değiştirmeden yapılacak hiç bir revizyon, Türk devletinin bu ırkçı, totaliter çağdışı yapısını değiştirmeye yetmeyecektir. Bu nedenle adı geçen anayasasının ilk üç maddesi atılarak, devlet, ırkı, dini, ideolojisi ve kutsallığı olmayan, halka hizmet eden bir teknik aygıtı dönüştürülmelidir.

Yazımın girişinde belirttiğim gibi, anayasa hukukçularına göre bir anayasanın o ülkede yaşayan insanların özlem, istek ve beklentilerine doğru cevap vermesi için, o anayasanın halkın özgür iradesiyle oluşturulan bir kurucu meclis tarafından şekil-

lendirilmesi gerekir. Ancak bu yöntemle, her birey ve toplumsal gruba eşit mesafede duran, adil bir devlet yaratılabilir.

AKP hükümeti, eski anayasaların askeri cuntalar tarafından yapıldığını, kendisinin ise sivil bir anayasa hazırladığını söyleyerek, ne kadar çağdaş ve demokrat olduğunu göstermeye çalışıyor. AKP'nin hazırladığı yeni anayasa, DTP'yi bir yana koyarsak, üç partinin yer aldığı bir mecliste tartışılıp onaylanacaktır. AKP ile MHP, Türk İslam Sentezi ilkeleri doğrultusunda siyaset yapan iki partidir. AKP, İslam ağırlıklı Türkçü, MHP ise Türk ağırlıklı İslamcı bir partidir. CHP solcu Türkçü bir partidir. Kim oy vermiş, kim vermemiş hiç önemli değildir. Yeni anayasa, bu İslamcı, Türkçü ve Atatürkçü politikanın damgasını taşıyacaktır. Yani Kürtlerin, Alevilerin, emekçilerin, kadınların, edebiyatçıların, sanatçıların, aydınların istem, beklenti ve özlemleri yeni anayasaya yansımayacaktır. Bu nedenle yeni Türk Anayasası, ne sivil bir anayasa olacaktır, ne de Türkiye'deki sorunları çözebilecektir.

Türkiye'deki gerilimi azaltacak, bölgerarası dengesizliği giderecek, güven, huzur ve iç barışı sağlayacak, gelir ve vergi adaletini sağlayacak, toplumsal sorunları çözecek bir anayasanın giriş bölümü, bence şu şekilde düzenlenmelidir:

Madde 1- Türkiye, Türk, Kürt, Laz ulusları ile, birçok etnik ve dinsel azınlıklardan oluşan federal bir devlettir.

Bu metnin içine Lazları yerleştirmem belki bazı insanlara garip gelebilir. Ama unutmayalım ki Lazlar, bu coğrafyanın en eski halklarından biridir ve asırlardan be-

ridir, Lazika dedikleri, anavatanlarında yaşamaya devam ediyorlar.

Bu temel ilke gereği, Türk, Kürt ve Laz bölgelerinin sınırları belirlenmeli, üç parlamento ve üç hükümetli bir federal yapı oluşturulmalıdır. Ayrıca, bu üç halkın nüfus oranına göre seçeceği temsilcilerden oluşan, anayasa ilkelerine göre yerel parlamentoları denetleyen, bir federal parlamento oluşturulmalıdır.

Nüfusu belli bir rakamı (örneğin 300 yahut 500 bini) geçen azınlıklar için, kültürel otonom bölgeler oluşturulmalıdır. Bu şekilde Türkiye’de yaşayan Arap, Çerkez, Gürcü, Türkmen gibi azınlıkların temel insani hakları da güvence altına alınmış olacaktır.

Bazıları, **“Kürtlerle Türkler, birbirlerinden ayırtılamayacak kadar iç içe geçmiştir. On milyon Kürt batı ille-
rinde yaşıyor. Bunları nasıl doğuya göndereceksin? Ya adam gitmek istemezse? Dil sorununu nasıl çözecek-
sin?”** gibi laflarla federalizmin olamayacağını söylüyorlar.

Türkiye’de yaşayanların beyni, üniter Kemalist rejim tarafından öylesine dondurulmuş ki, federasyon deyince, tüm Türklerin bir yerde, tüm Kürtlerin ise diğer yerde toplanması gerektiğini düşünüyorlar. İsteyen Kürdün Türk tarafında, isteyen Türkün ise Kürt tarafında yaşayabileceğini düşünemiyorlar. Kürdistan’da yaşayan Türklerin kendi dilleriyle, Türk kesiminde yaşayan Kürtlerin de kendi dilleriyle eğitim yapabileceği bir rejimin olabileceğini düşünemiyorlar. Yani vatandaşların her türlü insani ve ulusal haklarına sahip olarak, istedikleri yerde yaşa-

yabileceklerini anlayamıyorlar. Kemalist üniter rejimin zehirlediği beyinlerin, çağdaş ülkelerdeki insan hak ve özgürlüklerine dayalı yaşam biçimini anlamamaları, çağdaş insanları çileden çıkaran bir cehalet ve ilkelik örneğidir.

Madde 2- Devletin resmi dili Türkçe, Kürtçe ve Lazcadır.

Bazı Zaza kardeşlerimizin kafası da bu ifadeye takılıyor. Diyorlar ki **“Böyle bir rejimde hangi dil Kürdistan’ın resmi dili olacak?”** Bu da Kemalistlerden Kürtlere bulaşan üniterci zihinsel bir hastalıktır. Bu kardeşlerimiz de, bir ülkenin birden fazla resmi dili, dini ve kültürü olabileceğini düşünemiyorlar. Böyle bir yapıda Kürt federe devletinin resmi dili Kurmancî ve Dimilî olacaktır. Zaza Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerde eğitim dili Dimilî, Kurmançların yoğun yaşadığı yörelerde eğitim dili Kurmancî olacaktır. İlk öğretimden sonra Zaza çocuklarına Kurmancî, Kurmanç çocuklarına da Dimilî öğrenme zorunluğu getirilecektir. Böylece tüm Kürtler, iki Kürt lehçesiyle konuşur hale gelecektir. Bu uygulama ile hem her iki Kürt lehçesinin muhafaza edilmesi ve gelişmesi sağlanacak, hem de Kürtler arsında hak eşitliğine dayalı bir kardeşlik ilişkisi güçlenecektir.

Bu başlangıç maddeleri sonucunda devlet, ülkede yaşayan üç ana halkın ve diğer azınlıkların varlığını kabul etmiş olacaktır. Bundan sonra anayasaya çağdaş anayasalarda yer alan, **“Federe devlet, laik ve sosyal hukuk devletidir. Bu nedenle devlet tüm vatandaşlarına kendi kültürü içinde yaşama, kendini**

geliştirme, iř, konut, sağlık ve eğitim hizmetleri sunmaktan sorumludur. Din ve inanç hizmetleri, halk tarafından kurulmuş sivil toplum örgütleri aracılığıyla yürütülecektir. Devlet hiç bir nedenle, şiddet uygulamamak ve zendirmemek şartıyla düşünme, düşüncesini örgütleme ve propagandasını yapma özgürlüğüne müdahale ede-

mez” gibi, çağdaş ülkelerde, temel insani hakları güvence altına alan maddeler yazılmalıdır.

Böyle bir anayasa ve buna uygun bir devlet oluşturulmadan, Türkiye’deki toplumsal sorunları çözmek, toplumsal barış, huzur ve kalkınmayı sağlamak, maddi ve manevi zenginlik yaratmak mümkün olamaz.

Çoğulcu federal bir anayasa gereklidir

■ Fethi KARAGÖZ

...Özgür ve katılımcı bir tarzda toplumsal uzlaşmayı sağlayacak, milli güvenlik siyasetinde arındırılmış yeni bir anayasaya ihtiyaç vardır.

Türkiye de anayasal tartışmalar, bazı dönemlerde hükümetler tarafından gündeme getirilmiştir. İktidara gelen hükümetler anayasanın yeniden yazılması gerektiğini söylemişlerdir. Ama ne yazık ki anayasanın üzerinde şekillendiği mantığa hiç bir hükümet karşı olmamıştır. Devletin resmi ideolojisi olan Kemalizm milli siyaset belgesi ile güvence altına alınarak hiçbir dönem tartıştırılmamıştır.

Biliyoruz ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve Lozan Antlaşması'nın kabulü ile başlayan bu süreç, başta Kürtler olmak üzere diğer azınlıklar büyük acılar yaşadı. Kemalistler Anadolu'yu Türkleştirme politika-

sıyla beraber, Kürdistan'ın topraklarını askeri ve siyasi olarak işgal edip çok acımasız bir baskı ve asimilasyon hareketine giriştiler.

Ötekinin red ve inkarını askeri, siyasi, ekonomik ve sosyal olarak önüne koyan devletin resmi ideolojisi, Kemalizm yeni bir ulus-devlet modeli yaratmıştır. Sistem kendisini koruyan anayasanın değiştirilemez, değiştirilmesi dahi teklif edilemez maddelerini belli sac ayakları üzerinde oturtturarak tekçi-üniter devlet anlayışını korumaya almıştır. Bu tekçi ve aynı zamanda otoriter yapısından dolayı demokrasi ve Kürt mücadelesi çok sıkıntılı ve kanlı olmuştur.

T.C. Anayasası ötekinin red ve inkarını temel alan tek millet, tek vatan, tek ulus, tek bayrak ve tek dil üzerinde inşa edilmiştir. Bundan dolayı Kürt ve Kürdistan sorunu anayasal düzlemde red ve inkar edilmiştir.

AKP'nin de gündemine aldığı anayasa değişikliği, tümünden bir değişiklik değil, kendi çıkarları doğrultusunda, bazı kesimleri rahatlatacak bir değişikliktir. Mesele AKP hükümetinin bu donmuş kalıplara dokunulup dokunulmadığıdır. Hükümetler hiçbir zaman sistemle çatışmayı göze almamışlardır. AKP bir adım daha ileri giderek, kendi düşünsel arka planlarını hayata geçirmek için, sistemle Kürt meselesi konusunda uzlaşarak, daha uyumlu ve daha yakıcı bir işbirliği içerisinde olmuştur. Bu cumhurbaşkanlığı seçimlerinde sonraki politikalarında da anlaşılmaktadır.

Erdoğan'ın yurt dışındaki açıklamaları bunun en iyi ispatıdır. Siz İspanya'nın

başkentinde medeniyetler ittifakında bahsedeceksiniz, Arapların ve Avrupa'nın medeniyetinden dem vuracaksınız ama kendi ülkenizdeki farklı medeniyetleri ve kültürleri yok sayacaksınız. Aynı zamanda Kosova'da, Kıbrıs'ta ve Güney Kürdistan'da Türkler için hak ve özgürlüklerin verilmesini isteyeceksiniz, Kürtlere gelince de bu hakları unutacaksınız. Kim sizi ciddiye alır? Bu aynı zamanda devlet politikası olarak içindeki sorunlara karşı samimiyetsizliğin bir göstergesidir.

Türkiye de Kemalist diktatöryel sistemin donmuş kalıpları öylesine yerleşmiş ki, Kürtlere karşı uygulanan asimilasyon politikalar, yokmuş gibi hareket eden, Başbakan'ın son Almanya gezisinde Türkçe eğitim yapan okulların açılmasını talep etmesi ve Türk topluma yönelik yaptığı konuşmada asimilasyona karşı direnin, asimilasyon bir insanlık suçudur demesi, sanırım Avrupa'da ki siyasi çevreleri hayrete düşürmüştür. Çünkü Türkiye de 85 yıldır Kürtlere karşı işlenen bu insanlık suçu devam etmektedir. Başbakanın ilk önce kendi ülkesinde işlenen bu insanlık suçunu ortadan kaldıracak anayasal düzenlemeler yapması gerekir.

Türkiye'nin uygulaya geldiği bu ırkçı-şoven politikaları ve sorunun çözümsüz bırakılması Kürtlerle devlet arasında bir güven bunalımına yol açmıştır. Bundan dolayı Kürt milleti ve diğer azınlıklar çok büyük acılar yaşadı ve yaşıyor. Bu acıların ve güven bunalımının aşılması için, özgür ve katılımcı bir tarzda toplumsal uzlaşmayı sağlayacak, milli güvenlik siyasetinde arındırılmış yeni bir anayasaya ih-

tiyaç vardır. Kürtlerin uluslar arası standartlar çerçevesinde, haklarının güvence altına alınmasıyla bir statüye kavuşması ve kendi kendisini yönetme istemi ile mümkündür.

Ama maalesef Kürt sorununun anayasal çerçevede ulusal hak temelinde çözümsüzlüğünü dayatan sadece resmi devlet ideoloji değildir. Kürt siyasal hareketinin son yarım yüzyılda kazandığı tüm teorik-ideolojik ve siyasal mevzilerini haraç mezat satışa çıkaran PKK kaynaklı kumandalı gelişmelerde büyük rol oynamaktadırlar.

İçerisinde bulunduğumuz dönemde, Kürdistan'da kitlesel boyutlanma artarken siyasal bilinç düzeyi düşmektedir, Kürt siyasal hareketinin siyasal temelleri yıkılmakta ve yenilgi siyasal ve ideolojik olarak gerçekleştirilmektedir. Amaç devletin resmi ideolojisi olan Kemalizm yeniden yorumlanarak Demokratik Cumhuriyet teziyle Kürtlerin entegre olmasını sağlamaktır. Onun için, Türkiye'de anayasal tartışmalarda Kürtlerin yaklaşımı ulusal hak temelinde olmalıdır.

Kürt sorununun anayasal çerçevede çözümü demek, Türkiye'nin demokratik yeni yapılanması için olmazsa olmaz şartlardan biri olarak, devletin resmi ideolojisi olan Kemalizm in korunduğu,

milli siyaset belgesinin ortadan kaldırılması ile olur.

Milli siyaset belgesi ve anayasanın değiştirilemez maddelerinin değiştirilmesi demek Kürt sorununu çözümsüz bırakmak demektir. Çözüm anayasanın tümünden ve yeniden yazılarak, Kürt milletin

varlığını ve azınlıkların haklarını, anayasal güvenceye alan, halklar arası eşitliği ve saygıyı esas alan, çağdaş, demokratik, çoğulcu federal bir sistemle yeniden yapılanmayı önüne koyan bir anayasanın yapılması gerekir.

Kürt siyasetçilerinin T.C.Anayasası tartışmalarında taraf olabilmeleri, ancak yukarıda belirttiğimiz çerçevede yeni bir anlaşma metni şeklinde olursa elbetteki katılımları önemlidir. Eğer düzenleme

Milli siyaset belgesi ve anayasanın değiştirilemez maddelerinin değiştirilmemesi demek Kürt sorununu çözümsüz bırakmak demektir. Çözüm anayasanın tümünden ve yeniden yazılarak, Kürt milletin varlığını ve azınlıkların haklarını, anayasal güvenceye alan, halklar arası eşitliği ve saygıyı esas alan, çağdaş, demokratik, çoğulcu federal bir sistemle yeniden yapılanmayı önüne koyan bir anayasanın yapılması gerekir.

sadece belli kesimleri rahatlatacak bir çalışma ise, ki öyle görünüyor, o zaman Kürt siyasetçi ve aydınları bunun bir aldatmaca olduğunu, red ve inkarın devam ettirilmek istendiğini dile getirmeli, bunu iç kamuoyunda ve dış kamuoyunda teşhir etmeli ve bu konuda uzmanlardan ve akademisyenlerden de destek alarak, alternatif bir anayasa komisyonu oluşturarak, yukarıda çerçevesi çizilen yeni bir anlaşma metnini içte ve dışta tartışmaya açmalıdırlar.

Sivil ve demokratik bir anayasa için

■ Hasan DAĞTEKİN

*Kürt sorunu siyasi bir sorundur.
Ve çözümü de siyasi olmalıdır.
Çözümünde gelip dayanacak son
nokta devletin yeniden
yapılandırması sorunudur. Bu da
anayasa ile olanaklıdır.*

Bir kere Kürtler anayasa tartışmalarına taraf olmalı-
lar diye düşünüyorum. Çünkü bırakın anayasa ile sağ-
lanan hakları en küçük bir konuda yapılacak bir yasal
değişiklik bile Kürtleri etkiler, etkiliyor. Temel hak ve
özgürlükler için yapılacak olumlu bir değişiklik Kürtle-
ri ve hak ve özgürlükleri için verilen mücadeleyi de
olumlu yönde etkilediği ortada.

Bir kere Türkiye'nin çok uluslu bir ülke olduğu doğ-
rudur. Ayrıca diğer etnik toplumsal gruplar da vardır.
Örneğin; Ermeniler, Lazlar, Çerkezler, Araplar, Sürya-

niler gibi. Kürt sorunu siyasi bir sorundur. Ve çözümü de siyasi olmalıdır. Çözümünde gelip dayanacak son nokta devletin yeniden yapılandırması sorunudur. Bu da anayasa ile olanaklıdır.

Çünkü anayasa bir devletin temel yapısını, kuruluşunu, iktidarın devrini ve devlet karşısında bireylerin, toplumsal grupların ve varsa ulusların özgürlüklerini düzenleyen bir belgedir.

Anayasa hazırlanırken, bir ülkenin sosyolojik koşulları gözetilir. Yani ülkenin sosyal ekonomik, kültürel koşulları değerlendirilir. Bu koşullar kaçınılmaz bir temel oluştururlar. Anayasa yapılırken ülkenin temel ekonomik yapısı, tarihi koşulları ve zaman içinde elde edilen değer yargıları, etnik grupların istemleri, çok uluslu yapısı ve oluşan değer yargıları, toplumun sorunları ve toplumdaki birikim göz ardı edilemez. Diğer yandan yürürlükteki yazılı veya yazılı olmayan kaynaklar da gözetilir. Bunlara da başvurulur. Bunlar, yürürlükteki kanunlardan uluslar arası belgelere ve uluslar arası mahkeme içtihatlarından yazılı olmayan teamüller gibi kurallara kadar, bir dizi kaynağı oluştururlar.

Uluslararası belgelerden başvuru kaynağı olarak söz edilmesi gereken belgelerin başında; BM Anlaşması ve BM İnsan Hakları Komisyonunun hazırladığı ve BM Genel Kurulunun kabul ettiği *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*; Türkiye'nin aday üyesi olduğu AB'nin bir organı olan Avrupa Konseyinin hazırladığı *İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşme ve Ek Protokolleri*, *AGİT Süreci Belgeleri* de başvurul-

ması gereken yazılı kaynaklardır. Ki, Avrupa Konseyinin hazırladığı AİHS ve Ek protokolleri Türkiye'nin iç hukuk belgeleri yani yürürlükte kaynakları arasında yer almaktadır.

Türkiye ise çok uluslu bir ülke olmasına rağmen, ta başından itibaren tek yapılı bir devlet olarak örgütlendi. Anayasasını tek yapılı, üniter, devlete göre yaptı. Yasama, yürütme ve yargılama birliğini sağladı. Bunu tek millet, tek devlete göre, Türk milletine göre, hatta tek din ve tek mezhebe göre yapılandırdı. Kürtleri kenara itti. Laiklik adı altında laiklikle ilgili olmayan uygulamalara yer verdi. Bunu, ta başından itibaren, kurucu güç olan kesimlerin neden tercih ettiklerini ve nasıl uyguladıklarını ve buna karşı gelişen tepkiler bilinmektedir.

Bir devletin tek yapılı olup olmaması aslında o ülkenin tarihi, sosyal, ekonomik, coğrafi ve kültürel etkenleri belirler. Devletin kurucu gücünün tarihsel ve sosyolojik gerçeklerden uzak bir anlayışla ve red ile inkar temelinde tamamen kendi tercihi doğrultusunda devleti yapılandırılmaya çalışılırsa sorunsuz ve istikrarlı bir yapı asla gerçekleşmez. Tarihsel ve sosyolojik gerçekler göz ardı edilerek adım atıldığı zaman Türkiye'de cumhuriyetin kuruluşundan bugüne kadar Kürt sorununda yaşananlar yaşanır. Yani ulusal talepleri için Kürt halkı defalarca ayaklanır, direnir ve hak ve özgürlüğüne ulaşınca kadar da mücadele eder.

Yukarıda da izah ettik, Anayasa bir devletin siyasal ve toplumsal düzenini kurmaya yarayan temel bir belgedir. Yani devlet ile birey ilişkilerini, devlet ile top-

lumsal gruplar arası ilişkileri, devletin kurumlarını ve işleyişlerini temel kurallara bağlarlar. Devleti yapılandırmada, tek devlet anlayışı üzerine bina etmek ön planda olursa ki şimdiye kadar olan budur, bu durumda anayasa ülkede yaşayan Kürtleri ve diğer etnik azınlıkları yok sayan bir mantıkla yapılır. Eğer, çok uluslu bir ülke gerçeğinden hareket edilirse, dünyadaki örneklerden de anlaşılacağı gibi, federal bir yapıyı içeren bir anayasa hazırlanmış olur.

Federal devlet örgütlenmesine dünyada birçok örnek verilebilir. Ama bu devletlerin örgütlenmesi ister bir tercih sonucu olsun ister tarihsel olayların gelişmesi sonucu olsun bir iç hukuk işlemi olan Anayasa'ya dayanmaktadır. Belçika örneği veya Irak örneği yakın tarih bakımından iki ayrı örnektir. Belçika yakın

bir zamanda, 5 Mayıs 1993 tarihli Anayasa değişikliği ile resmen federal bir devlete dönüştü. Ama alt yapısının uzun yıllara dayandığını ve son değişikliğe kadar bir dizi adımlar ve yasal değişiklikler yapıldığı bilinmektedir. Irak ise, 30 Ocak

2005 tarihinde hazırladığı, anayasayı halk oylamasıyla kabul etti ve çok uluslu, çok dinli, çok mezhepli bir ülke olan Federal Irak doğdu. Federal Irak'ın içinde de Federe Kürdistan Bölgesi resmileşti.

Bir anayasa hazırlanırken, ülkenin sosyo-ekonomik durumu, sosyal dokusu, etnik yapısı ve toplumsal ihtiyaçları çağın

hazırlanacak anayasa Türkiye'nin çok uluslu, çok kültürlü ve çok etnisiteli yapısına uyacak federal bir yapılanmayı sağlayan demokratik ve çağdaş bir anayasa yapmalıdır. Bu benimsenirse, dünyadaki örneklerden de hareketle böyle bir anayasa yapılır. Toplumsal katılım sağlanır ve demokratik bir ortamda kitleler özgürce tartışma ortamına kavuşursa, sorunlar da enine boyuna tartışılarak çözümler rahat ve serbestçe açıklanırsa böyle demokratik ve çağdaş bir anayasa yapılır ve devlet de ona göre yeniden yapılandırılır.

gerektirdikleri doğrultusunda temel prensipleri ortaya koyarak hazırlanır. Elbet yapılmak istenen anayasa ülkenin içindeki güçler dengesine ve uluslar arası güçlerin ilişkileri ve etkisine bağlı olarak şekillenirler. Güçler dengesi ve uluslar arası koşullar, anayasanın tek ulus, tek devlet anlayışı çerçevesinde mi şekilleneceğini yoksa çok uluslu çok kimlikli ve çok etnisiteli, çağdaş ve demokratik bir yapıya uyacak içerikte mi olacağını belirler.

Bu bakımdan şu anda güçler dengesinin yukarıda izah etmeye çalıştığım anayasadan hangisini yapmaya elverişli olduğu konusuna girmeden Türkiye'de nasıl bir anayasa yapılmalı konusuna kısaca değinmek istiyorum.

Aslında Türkiye’de sorunların başında yer alan ve birçok soruna da kaynaklık eden Kürt sorununun çözümünden bahsedince, birçok çözüm biçimi olmasına rağmen, federal çözüm biçimini en gerçekçi ve kabul edilebilir bir çözüm biçimi olarak düşünmekteyim. Nihayet HAK-PAR da bu çözüm biçimini programına almıştır. Bu yüzden hazırlanacak anayasa Türkiye’nin çok uluslu, çok kültürlü ve çok etnisiteli yapısına uyacak federal bir yapılanmayı sağlayan demokratik ve çağdaş bir anayasa yapılmalıdır. Bu benimsenirse, dünyadaki örneklerden de hareketle böyle bir anayasa yapılır. Toplumsal katılım sağlanır ve demokratik bir ortamda kitleler özgürce tartışma ortamına kavuşursa, sorunlar da enine boyuna tartışılarak çözümler rahat ve serbestçe açıklanırsa böyle demokratik ve çağdaş bir anayasa yapılır ve devlet de ona göre yeniden yapılandırılır.

Ancak özgür bir tartışma ortamının sağlanması; Kürt sorununun ve diğer tüm toplumsal sorunların nasıl çözülebileceğinin tartışılabilmesi bir ortamın yaratılması; devleti federal bir yapılanma ile yeniden yapılandırmanın ne gibi sonuçlar doğuracağı, yararlı olup olmayacağı, ulusal sorunu çözüp çözmeyeceği gibi konuların tartışılabilmesi de yine demokratik ve özgürlükçü bir ortamın sağlanmasıyla olanaklıdır. Bu ortamın elde edilmesi de yine çağdaş, sivil ve demokratik bir anayasanın yapılması ile olanaklıdır.

Peki, sözü edilen sivil anayasa bu ortamı sağlayabilir mi? İşte hem biz Kürt-

ler hem de Türkiye’deki demokratik güçler bunu sağlamaya çalışmalıdır. Bu noktada, tüm çevreler, anayasa tartışmalarına katılmalı ve söyleyecek sözleri, önerecekleri bir şeyleri olmalıdır.

Bunlardan başlıcalar şunlar olmalıdır;

-Yeni anayasa, vatandaşlık tanımını yapmaktan uzak durmalıdır. Çünkü yeni vatandaşlık tanımı da Kürtleri ve diğer etnisiteleri dışlayan sadece birini işaret eden bir tanımlamadır. Ayrıca anayasanın vatandaşlık tanımını yapmak gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır.

-İdeolojik referansları resmileştirmemelidir. Yani resmi bir ideolojik referansı olmamalıdır. Eğer gerekliyse ideolojilere aynı mesafede olmalıdır. İdeolojilere yasak getirmemelidir.

-Kürtler ve diğer tüm azınlıkların kendi dilleri ile eğitim hakkı başta olmak üzere, hayatın tüm alanlarında serbestçe kullanılması ile birlikte, tarih ve kültürleri ile ilgili çalışmalar tüm engellerden arınmalıdır.

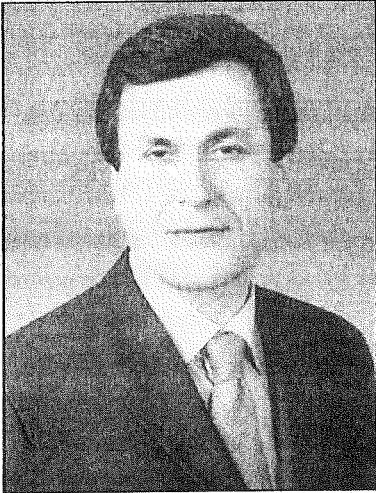
-Örgütlenme özgürlüğü tam güvencelere bağlanmalıdır. Bu bağlamda Kürt kimlikli partiler ve kurumlar serbestçe kurulmalıdır.

-MGK başta olmak üzere 12 Eylül askeri yönetimin getirdiği tüm üst kurullar kaldırılmalıdır. Anayasa’da bilhassa sivil asker ilişkileri Avrupa Birliği normlarına göre düzenlenmelidir.

-Din dersleri zorunlu olmaktan çıkarılmalıdır. Tümünden kaldırılmalıdır.

-Sosyal haklar ve çalışma yaşamı uluslar arası kurumların, ILO’nun standartlarına göre düzenlenmelidir.

Yeni bir anayasadan ne anlamalıyız?

Bayram BOZYEL

Kürt halkı ve onun ulusal demokratik güçleri, yeni anayasa çalışmalarını ve sürecini Kürt halkının temel taleplerini yükseltmek için iyi bir fırsat olarak değerlendirebilir.

Bugün, Türkiye olarak tarif edilen coğrafya üzerinde birden çok ulus ve ulusal azınlık, değişik din, mezhep ve inanişaya bağılı insan toplulukları yaşıyor. Başka bir ifade ile Türkiye çok uluslu, çok dilli, çok kültürlü bir ülke. Oysa 1920-1922 yılları bir yana bırakılırsa, Türkiye, kuruluşundan bu yana kendi gerçeğinin inkarı temelinde bir yönetim anlayışı ile yönetilmeye, doğası çoğulcu olduğu halde tekçi bir kalıba sokulmaya çalışıldı.

Bir ülke ya da toplumu tepeden yapılandırmak isteyen bir anlayışın ihtiyaç duyacağı en temel şey, Türkiye Cumhuriyeti'ni kuranların yaptığı gibi, ana-

yasadan işe başlamaktır.

1924 Anayasası Türkiye’de yaşayan herkesi Türk sayma kurgusu üzerine inşa edilmiş bir toplum mühendisliği ucubesidir.

Anayasa bu şekilde kurgulanınca, ardından gelen her şeyin ona uygun şekillenmesi kaçınılmazdı. Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi, kafatası ölçümleri anayasada şekil bulan tekçi zihniyetin devamı oldu.

Türkiye’de yaşayanları anayasada Türk tanımlamakla herkesin Türk olmadığını, toplumsal gerçekliklerin anayasal talimatlarla buharlaşmadığının anlaşılması için fazla zaman geçmedi.

Anayasanın yapay, suni ve tepeden inkârına karşı Kürtler 1925 yılından bu yana, resmi söyleme göre, 29 kez başkaldırdı.

Başka bir ifade ile Türkiye tarihi, çöküşlü bir toplumu tekçi bir anlayışla yönetememe tarihidir.

Diğerleriyle birlikte koca bir halkı inkâr ederek, ulusal bazda çoğulculuk, katılımcılık ve çok kültürlülüğün önünü tıkayan bir anayasa ya da siyasal sistem, farkında olsun ya da olmasın, daha ilk günden itibaren demokrasinin de canına ot tıkamış demektir.

Ulusal bazda farklılıklara ve çeşitliliğe tahammül edemeyen bir sistem, düşünce ve siyaset bazında da farklılıklara tahammül edemezdi.

Ulusal, kültürel ve etnik temelde tekçi bir sistemin giderek dini ve mezhep alanında da tekleştiği görüldü ve süreç içinde otoriter bir karakter kazandı.

Anti demokratik otoriter bir anlayışın dünden bugüne ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve dış siyasete nelere mal olduğu, yol açtığı faturayla ortada.

Tekçi ve inkârcı bir anlayışla yapılan 1924 anayasası, 1961 darbesinden sonra yapılan kimi açılımlar bir yana bırakılırsa, 1980 darbesinden sonra militarist darbe zihniyetiyle yenilendi, ırkçı ve şoven karakteri daha da güçlendirildi.

1999 yılında Türkiye’nin Avrupa Birliğine aday üye olarak kabul edilmesinden sonra geçen zaman içinde 1982 Anayasası’nda bazı tadilatlar yapılsa bile, esas olarak militarist ve otoriter niteliğinin değiştiği söylenemez. Tümünü değiştirmeden de 12 Eylül rejiminin ürünü anayasayı tümünden demokratikleştirmenin mümkün olmadığı açık.

Nasıl Bir Anayasa?

Yukarıda belirtildiği gibi belirli tadilat ve rötuşlarla 12 Eylül Anayasası’nı düzeltmek ve ona demokratik bir içerik kazandırmak mümkün değil. O nedenle yapılması gereken şey tümüyle yeni bir anayasa yapmaktır.

Böyle bir anayasa öncelikli olarak:

1. Uluslararası evrensel hukuku, insan temel hak ve özgürlükler ile ilgili başlıca belge, sözleşme ve kazanımlar birinci derecede referans alınmalı, Koppenhag Kriterleri asgari hukuki çerçeve olarak kabul edilmelidir.

2. Militarizme ayrıcalık tanıyan; ona, sisteme müdahale olanakları sunan ve çağrıştıran her türlü düzenleme ve

ifadelerden arındırılmış olmalı, ordunun sivil yönetime karşı sorumluluğu açık ve altı çizili ifadelerle belirtilmelidir.

3. Laiklik anlayışı evrensel anlamda tarif edilmeli, ona aykırı hiçbir yasal ve idari düzenlemeye olanak tanınmamalıdır. Devlet ve din işleri evrensel ve demokratik hukuk normlarına göre tümüyle birbirinden ayrılmalıdır.

4. Başta Kürt halkı olmak üzere Türkiye’de yaşayan bütün etnik ve dini azınlıkların varlığı kabul edilmeli; idari, siyasi, eğitim olmak üzere bütün diğer düzenlemeler bu temel gerçek doğrultusunda yapılmalıdır.

5. Böyle bir anayasa tümüyle açık, şeffaf, katılımcı bir tarzda; bütün toplumsal katman ve çevrelerin eşit ve özgür katılımıyla; karşılıklı uzlaş, anlayış, mutabakat ve ikna temelinde yapılmalıdır.

Öte yandan, bu konuda koşullar ne denli elverişli ya da ne tür engel ve açmazlar söz konusu?

Bir kere demokratik bir anayasayı gerçekleştirmek için asgari düzeyde demokratik bir ortamın, gerçek anlamda

düşünce, ifade ve örgütlenme özgürlüğünün olması, olmazsa olmaz bir koşuldur. Öyle ki toplumun her kesimi hiçbir yasal ya da fiili bir engelle karşılaşmadan yeni anayasa ile ilgili önerilerini dile getirsin, bunun için etkinlikler gerçekleştirsın, topluma sesini duyursun. İnsanların hala 301 gibi ceza yasalarının tehdidiyle baskı altına alındığı, iletici ve demokratik güçlerin ırkçı şoven kesimler ile değişik odakların desteğiyle sindirildiği bir ortamda, insanlar de-

4. Başta Kürt halkı olmak üzere Türkiye’de yaşayan bütün etnik ve dini azınlıkların varlığı kabul edilmeli; idari, siyasi, eğitim olmak üzere bütün diğer düzenlemeler bu temel gerçek doğrultusunda yapılmalıdır.

5. Böyle bir anayasa tümüyle açık, şeffaf, katılımcı bir tarzda; bütün toplumsal katman ve çevrelerin eşit ve özgür katılımıyla; karşılıklı uzlaş, anlayış, mutabakat ve ikna temelinde yapılmalıdır.

mokratik bir anayasanın yapılmasına nasıl ve ne kadar katkıda bulunabilir ki?

Bu nedenle demokratik bir anayasa için; asgari düzeyde demokratik bir ortamın oluşmasından başlanmalı, çok ileri pozitif düzenlemeler yapmadan önce, hiç olmazsa negatif olanlarını kaldırarak demokratik bir anayasa giden yolun önü açılmalı.

İkinci sorun AKP iktidarından kaynaklıdır. Demokra-

tik bir anayasa yapma sürecine AKP gibi bir parti öncülük edebilir mi? Ya da AKP iktidarında ve onun inisiyatifinde gerçekten demokratik bir anayasa yapılabilir mi?

Demokratik bir anayasa yapmak için, her şeyden önce böyle bir ihtiyacı hissetmek ve inanmak gerekir. Demokratik bir anayasa yapmak için her şeyden önce, gerçekten demokratik normlara, evrensel hukukun öngördüğü ölçüde demokrasiye inanmak ve onu içselleştirmek gerekir. Demokrasi; demokratik değerler, hukukun üstünlüğü, çoğulcu ve katılımcı anlayış; ırkçılık, şovenizm, militarizm ve din esaslı anlayışın reddi; farklılıklarla birada yaşama gibi normlar bir bütün oluşturur. Bu değerlerden hesabımıza gelenleri savunup, diğerlerine sırtımızı dönerek demokrat olunamaz.

Bu nedenle AKP'nin iktidarında ve inisiyatifinde gerçek anlamda demokratik bir anayasa, öyle görülüyor ki olmayacak duaya âmin demek olur.

Bugüne kadar yürütülen çalışmalar ve izlenen yöntemlere bakıldığında, AKP'nin Kürtlerin varlığını, temel hak ve özgürlüklerini güvenceye alan, mevcut statükoyu aşan, demokratik bir anayasa yapmaktan oldukça uzak olduğu görülür.

Şimdiye kadar yapılan çalışmaların kapalı kutu içinde, toplumsal herhangi bir katılım öngörmeyen bir tarzda yürütüldüğüne bakılırsa, AKP'nin yeni bir anayasadan ne anladığı daha iyi anlaşılmış olur.

Yeni bir anayasa noktasında değişilmesi gereken diğer bir açmaz ise bazı Türk aydın ve demokratlarının yaşadıkları kafa karışıklığıdır.

Söz konusu Türk aydınları, etnisite kavramına yükledikleri aşırı negatif anlam nedeniyle yeni bir anayasada Kürt halkının varlığına ve temel haklarına yer verme talebine, sorunları daha da derinleştireceğinden hareketle, karşı çıkmaktadır. Onlara göre yapılacak şey, hazırlanacak yeni anayasayı mevcut Türk milliyetçiliğini esas alan etnisite vurgusundan arındırarak, onu etnisite konusunda nötr kılmaktır.

Yeni anayasanın Türk etnik vurgularından arındırılması elbette olumlu. Ancak böyle bir anayasa Kürt sorununu konusunda süregelen çözümsüzlüğe yanıt olamaz. Anayasanın aşırı Türk milliyetçi yükünden kurtulması ona otomatik olarak Kürt sorununda yeni anlam ve görevler yüklemeyiz.

Kurumlaşmış eşit haklara sahip çok uluslu bir ülkenin anayasasını etnik bazda nötrleştirmek, artı bir katkısı olmazsa bile, sorun oluşturmazdı elbet.

Oysa Kürt halkı gibi yüzyıldan bu yana temel hak ve özgürlüklerden mahrum bırakılmış, dışlanmış, ezilmiş, dili ve kültürü yasaklanmış, ülkesi yakılıp yıkılmış, geri bırakılmış bir halk bakımından sorun, anayasayı Türk milliyetçiliğinden etnik bazda nötrleştirmek değildir. Bu, olsa olsa Kürt halkına dünden bugüne yapılan baskı, asimilasyon, inkâr ve yıkımı durdurur. Ancak yaşanmış yıkımı onaramaz, kayıpları gideremez, inkâr edileni gün yüzüne çıkaramaz, alınanları geri vermez, Türk toplumuyla arasında oluşan uçurumu kapatamaz, onu bir ülkenin vazgeçilmez unsuru yapamaz.

Bütün bunlar için Anayasaya düzenleyici, yol gösterici pozitif ve sonuç doğuran özel hükümler konulmalı. Anayasada Kürt halkının varlığı, temel hak ve özgürlükleri vurgulanmalı, güvence altına alınmalı. Anayasada Kürt halkının varlığı ve temel haklarına yapılacak vurgu, sisteme ve sitemi yöneteceklere Kürt halkının mevcut durumunu düzeltmek, yıllardır ondan esirgenen temel hak ve özgürlüklerin iadesini sağlamak bakımından görevler yükler, yol gösterir.

Hiçbir yönetimin ki bu yönetim demokrat olsa bile, anayasal bir zorunluluk ve düzenleme olmadan, örneğin Kürtlere yerel, bölgesel, kolektif haklar vermesi düşünülemez ve beklenebilir. İspanya gibi benzer sorunları çözme yolunda olan ülkelerin, kendi etnik gerçekliklerini anayasal düzeyde düzenlemiş olması, iş olsun diye yapılmış şeyler değil.

Öte yandan anayasalar tek başlarına tılsımlı değnekler değil, bir anayasayı iyi düzenlemek o ülkenin sorunlarının kendiliğinden hal yoluna gitmesi demek değil.

Bir ülkenin demokrasi yolunda kararlı bir biçimde yürümesi, çok uluslu

bir ülkede işlerin eşitlik ve gönüllük temelinde yürümesi, en başta o ülkede demokrasi, kardeşlik ve bir arada yaşama kültürünün gelişkinliği ve toplumda derin kök salmış olmasına bağlı. Demokrasiyi, temel hak ve özgürlükleri, farklılıkların eşitliğini her koşulda ve her saldırıya karşı savunacak dinamiklere bağlı.

Özetle Türkiye’de Kürt halkı bakımından anayasal güvence çok şeydir, ama her şey değildir.

Anayasada Kürt halkının varlığı, temel hak ve özgürlükleri vurgulanmalı, güvence altına alınmalı. Anayasada Kürt halkının varlığı ve temel haklarına yapılacak vurgu, sisteme ve sitemi yöneteceklere Kürt halkının mevcut durumunu düzeltmek, yıllardır ondan esirgenen temel hak ve özgürlüklerin iadesini sağlamak bakımından görevler yükler, yol gösterir.

1961 ve 1974 anayasal düzenlemelerin Irakta Kürtler bakımından yetmemiş olduğuna vurgu yapmak, konumuz açısından yeterli.

Başka bir ifade ile Kürt halkı ve demokrasi güçleri mevziler kazandıkça, bu mevziler kökleştikçe, toplum içinde örgütlenip güçlendikçe, bu toplumsal gelişmenin anayasal bir yansıması olacak, anayasal düzeyde yeni düzenle-

meler kaçınılmaz olacak. Olumlu yönde yapılacak yasal ya da anayasal düzenlemeler ise -tavuk yumurta misali- ileriden, hak ve özgürlüklerden yana yürüyüşü kolaylaştırıp hızlandıracaktır.

Sonuç olarak;

Yukarıda kısaca belirtilen nedenlerden dolayı, bu aşamada Kürt halkının

varlığının kabulüne dayalı demokratik bir anayasanın kotarılması mümkün görünmemektedir. Buna rağmen yapılacak yeni anayasa 12 Eylül rejiminin etkisinden ne kadar arındırılırsa o kadar iyi. Ama bilmeliyiz ki bu aşamada arzulan bir anayasanın yapılması bakımından koşullar ve güçler dengesi elverişli değil. Öyle görülüyor ki bunun için ikinci bir hamleye ihtiyaç var. Başka bir deyişle Kürt halkının varlığını içerecek denli ilerici bir anayasa için başka bir toplumsal dalgaya ihtiyaç var.

Ancak koşulların arzuladığımız bir anayasa için elverişli olmadığını söylemek, yeni anayasa girişimini küçümseyip ona ilgisiz kalmak anlamına gelmemeli.

Kürt halkı ve onun ulusal demokra-

tik güçleri, yeni anayasa çalışmalarını ve sürecini Kürt halkının temel taleplerini yükseltmek için iyi bir fırsat olarak değerlendirebilir. Kürtlerin ne istediği, demokratik bir Türkiye'nin inşasının neresinde durduğu, Kürtlerin demokratik bir anayasadan, Kürtlerin varlığının anayasal güvence altına alınmasından ne anladıkları konularının anlaşılması ve bu yönde toplumsal bir bilincin oluşması bakımından yeni anayasa çalışması süreci oldukça önem taşır.

Şimdiden bu yönde geliştirilecek kampanya ve verilecek mesajlarla Kürt halkının pozisyonu belirlenebilir, önümüzdeki süreçte gündeme gelebilecek daha demokratik ve katılımcı bir anayasanın fikri zeminine katkıda bulunulabilir.

LÎSTA ÇEKUYAN A LEHÇEYANÊ KURDKÎ

Munzur ÇEM

LÎSTA ÇEKUYAN A LEHÇEYANÊ KURDKÎ

Munzur Çem

Derheqa amadekerdişê liste de:

Çend serrî yo, mi no ro xo ver ke ez tayê çekuyanê lehçeyanê kurdî tēversanî labelê he-ta ewro firset ra mi dest nêkewt. Labelê demê ra avê, no firsat mi dî. Şik çin o ke amadeker-dişê na lista gamêda zaf girde nîya. Wendoxî ganî naye, sey gamêda qijkeke ya kî destpêker-dişê qebl bikerê û bi o çim tey nîyadêne / bi-ewnêne.

Çekuyê ke na lista de ca gênê (cênê), çekuyê ke zîwanê şarî de; zîwanê miletî yo rojane de de estê, ê yê. Bi vateyêde bîn, çekuyê modern û virasteyî nîyê.

Derheqa amadekerdişê lista de çend çekuyê bîn ê ke wazan ke vajîne, na yê:

1. Çekuyî hetê mi ra amê weçînitene û îngî-lîzkiyê înan kî mi bi xo ferhengan ra girewto.

2. Amadekerdişê lista çekuyanê kirmancî

(zazakî) de bînge, standardê Kombîyayîşanê Stockholmî yo. Çekuyê ke hetê nê kombîyayî-şan ra nêamê standardkerdiş, ê kî ya mi bo xo tesbît kerdê ya kî ferhengan ra girewtê. Têpîya tayê çekuyî kî estê ke kombîyayîşan de sey (jê) meylî nêamê qebulkerdiş, labelê sey varyantî amê nuştene, mi înan ra kî tayê girewtê. Keli-meyê ke kombîyayîşan de ser o nêamo qesey-kerdene ya kî sey meylî nêamê qebulkerdene, binê înan de xêze (çizix) esto

3. Seba amadekerdişê çekuyanê kirdaskî çî-meyo esas ferhengê Îzolî yo. No mîyan de lis-ta çekuyan a ke Alan Dilpakî amade kerda, mi aye ra kî îstîfade kerd.

4. Çimeyê çekuyanê sorankî yo bîngeyî şaîr Abdula Pêşew o. Halo Berzenjî û Xamoşî kî no derheq de hetkarîye dê mi.

5. Çimeyê çekuyanê hewremankî Dara Hewremanî yo.

TAYÊ ÇEKUYÊ LEHÇEYANÊ KURDKÎ

açlık

kirmanckî: vêşanîye (m)
 kurmancî: birçitî
 sorankî: bîrsîfî
 hewremankî: awra
 îngilizkî: hunger

acı (biber acısı)

kirmanckî: tuj
 kurmancî: tuj
 sorankî: tîj
 hewremankî: tun
 îngilizkî: sharp

acı (kinin acısı)

kirmanckî: tal (n), cal (n)
 kurmancî: tal
 sorankî: tal
 hewremankî: tal
 îngilizkî: sour

acıkmak

kirmanckî: vêşan bîyene
 kurmancî: birçî bûn
 sorankî: irçî bû
 hewremankî: awra bîyey
 îngilizkî: to feel hungry

adam

kirmanckî: merdim (n), mêrdek (n),
 pêya (n)
 kurmancî: meriv, merî, mêrik
 sorankî: pîya
 hewremankî: pîya
 îngilizkî: man

ağaç

kirmanckî: dare (m)
 kurmancî: dar
 sorankî: dar (1), drest
 hewremankî:
 îngilizkî: tree

ağır

kirmanckî: giran (n)
 kurmancî: giran
 sorankî: giran, quris
 hewremankî: qurs
 îngilizkî: heavy

ağız

kirmanckî: fek (n)

kurmancî: dev
 sorankî: dew, dem, zar
 hewremankî: dem
 îngilizkî: mouth

akrep

kirmanckî: dimpiştik (n), dimaşkil (n),
 aqreb (n)
 kurmancî: dupişk
 sorankî: dupûçik, dupişk, dumarekol
 hewremankî: marekol
 îngilizkî: scorpion

akşam

kirmanckî: şan (n), êvar (n), mexreb (n)
 kurmancî: êware, hêware
 sorankî: êvar
 hewremankî: wêrega
 îngilizkî: evening

alçak

kirmanckî: nizm
 kurmancî: nizm
 sorankî: nizm, newîr
 hewremankî: nizm
 îngilizkî: low

alev

kirmanckî: kile (m), alawî (m), kilawe (m)
 kurmancî: pêt, xurî, rivîn
 sorankî: halaw, blêsa
 hewremankî: pejm, gurî (2)
 îngilizkî: flame

alıç

kirmanckî: simze (m), givêje (m), sêvze
 (m)
 kurmancî: aluçe haluje
 sorankî: alûçe
 hewremankî: haluçe
 îngilizkî: neopolitan

almak

kirmanckî: girewtene
 kurmancî: girtin
 sorankî: girtin
 hewremankî: girtey
 îngilizkî: to take

alt

kirmanckî: bin (n)
 kurmancî: bin, jêr

sorankî: Bin, binî
 hewremankî: bin
 îngilizkî: lower part

altin

kirmanckî: Zern (n), zerd (n)
 kurmancî: zêr
 sorankî: Zêr, altin
 hewremankî: altun
 îngilizkî: gold

amca

kirmanckî: dat (n), ded (n), ap (n)
 kurmancî: ap, mam
 sorankî: mam
 hewremankî: mamo
 îngilizkî: uncle

anne

kirmanckî: maye (m), mare (m), dayîke
 (m), dadî (m), dake (m)
 kurmancî: dê, da, dayik
 sorankî: dê, da, dayek
 hewremankî: eya
 îngilizkî: mother

anne! (hitap)

kirmanckî: dayê!
 kurmancî: dayê!
 sorankî: dayê!
 hewremankî: eya!
 îngilizkî: mother!

arı

kirmanckî: hinge (m), mêsa hingimênî (m)
 kurmancî: mêş, mêşhingivî,
 sorankî: heng, mêsehengiwin, mêşeng
 hewremankî: heng
 îngilizkî: bee

arka

kirmanckî: pey (n), peynî (m), peynîye (m)
 kurmancî: paş
 sorankî: paş
 hewremankî: dimayî (3)
 îngilizkî: back

armut

kirmanckî: murîye (m)
 kurmancî: hermî
 sorankî: hermî
 hewremankî: mîru
 îngilizkî: pear

arpa

kirmanckî: cew (n)
 kurmancî: ceh

sorankî: co
 hewremankî: co
 îngilizkî: barley

aslan

kirmanckî: Şêr
 kurmancî: Şêr
 sorankî: Şêr
 hewremankî: şêr
 îngilizkî: lion

aşağı

kirmanckî: cêr (n), bin (n)
 kurmancî: jêr, xwar, bin
 sorankî: bin, xwar, xwarê
 hewremankî: war
 îngilizkî: Down, low, below

at

kirmanckî: estor (n), hesp, (n), yaxte
 (n)
 kurmancî: hesp, esp
 sorankî: hesip, esip
 hewremankî: esp, seip
 îngilizkî: horse

ata

kirmanckî: bav û kal, pîr û pîrbab, pî û
 kalikî
 kurmancî: bav û kal, bav û bapîr
 sorankî: bav û kal, bav û bapîr
 hewremankî: bav û bapîr
 îngilizkî: ancestor

ateş

kirmanckî: adir (n)
 kurmancî: agir, ar
 sorankî: agir
 hewremankî: ayîr
 îngilizkî: fire

ay

kirmanckî: mence (m), aşme (m), ma
 (m)
 kurmancî: meh, mang
 sorankî: mang
 hewremankî: mange
 îngilizkî: month

ay (gök)

kirmanckî: aşme
 kurmancî: heyv, hîv
 sorankî: mang
 hewremankî: mange
 îngilizkî: month

ayak

kirmanckî: linge (m), pa (n), ninge (m)
 kurmançî: ling, pê, nig
 sorankî: pê (4)
 hewremankî: qaç
 îngilizkî: foot

ayakkabi

kirmanckî: sol (n) kundire (m) postal (n)
 kurmançî: pêlav, sol
 sorankî: pêlaw, kewş
 hewremankî: palê
 îngilizkî: shoe

ayçiçeği

kirmanckî: verroj (n), verrojik (n), vila
 rojî (m), (m), vilika rojî (m), gula ververoje (m)
 kurmançî: gula berbiroj
 sorankî: gula beroja
 hewremankî: rojerpers
 îngilizkî: sun-flower

ayî

kirmanckî: heş
 kurmançî: hirç
 sorankî: wirç, hirs
 hewremankî: heş, wirç
 îngilizkî: bear

ayran

kirmanckî: do (n)
 kurmançî: dew
 sorankî: do
 hewremankî: do
 îngilizkî: buttermilk

baba

kirmanckî: pî (n), pêr (n), bawk (n),
 babî (n), ba (n)
 kurmançî: bav
 sorankî: bab, bawik
 hewremankî: tate
 îngilizkî: father

baba! (hitap)

kirmanckî: bawo!
 kurmançî: Bavo!
 sorankî: Bawkim! babim!
 hewremankî: tate!
 îngilizkî: father!

bacak

kirmanckî: çaq (n), paqe (m), faq (n),
 pale (m) şeqe (m)
 kurmançî: pa, pê, çeç, şek
 sorankî: ling, laq (5)
 hewremankî: ran, pale

îngilizkî: leg

bağ

kirmanckî: bax (n), rez (n)
 kurmançî: rez, bax
 sorankî: bax, baxçe, rêz
 hewremankî: rez, bax
 îngilizkî: wineryard

bahçe

kirmanckî: baxçe (n)
 kurmançî: baxçe
 sorankî: baxçe
 hewremankî: baxçe
 îngilizkî: garden

bakır

kirmanckî: paxir (n)
 kurmançî: paxir, mis, sifir
 sorankî: baqir
 hewremankî: mis
 îngilizkî: copper

bakmak

kirmanckî: nîyadayene, temaşa kerdene,
 qayt kerdene, seyr kerdene, ewnayene
 kurmançî: temaşe kirin, nêrîn, nîhêrîn,

qayt kirin

sorankî: temaşa kirddin
 hewremankî: temaşe kerdey
 îngilizkî: to lok at

bakraç kirmanckî: beroş (n), xizik (n).

qazik (n)

kurmançî: beroş, sîtil, satil, çingul
 sorankî: sîtil, paqrec
 hewremankî: setîle
 îngilizkî: copper bucket

bal

kirmanckî: hingimên (n)
 kurmançî: hingiv, hengiv
 sorankî: hengin, هنگiwîn
 hewremankî: hingiwîn
 îngilizkî: honey

balta

kirmanckî: tuwerzîn (n), tore (n), balte
 (n)

kurmançî: bivir, tewrdas
 sorankî: tewîr
 hewremankî: tewerax
 îngilizkî: hatchet

bardak

kirmanckî: bardaxe (m), şuşe (n)
 kurmançî: pîyale, badîn, stekan
 sorankî: îstekan, pîyale, şuşe (çay bardağı)

hewremankî: bardax
îngilizkî: glass, cup

baş

kirmanckî: sere (n), katike (m), kakate (m), qotike (m), qoqe (m), qafike (m)
kurmancî: ser
sorankî: serî, kur ser
hewremankî: sere
îngilizkî: head

güney

kirmanckî: başûr (n)
kurmancî: başûr
sorankî: başûr, xwaru
hewremankî: başûr
îngilizkî: south

batî

kirmanckî: rojawan (n)
kurmancî: rojava
sorankî: rojava, xorawa
hewremankî: rojava
îngilizkî: west

beyaz

kirmanckî: sipî (n), sîs (n), sîsik (n)
kurmancî: sipî
sorankî: sipî
hewremankî: çerme
îngilizkî: white

beygîr

kirmanckî: bergîr (n)
kurmancî: bergîr, bargîr
sorankî: bargîr
hewremankî: mayîn
îngilizkî: horse, packhorse

biber

kirmanckî: Îsot (n), bîber (n)
kurmancî: îsot, bîber
sorankî: bîber
hewremankî: bîber
îngilizkî: pepper

bîçak

kirmanckî: kardî (m)
kurmancî: kêr
sorankî: çaku, çaço, kêrdî,
hewremankî: kardî
îngilizkî: knife

bîlek (el bileği)

kirmanckî: xape (m), xapa hermî (m), kapçike, kapçika destî (m), qevda destî (n)
kurmancî: zend
sorankî: bazin, bevşik, meçek

hewremankî: zend meçek
îngilizkî: wrist

bilezik

kirmanckî: bazing (n) morzîne (n) (6)
kurmancî: bazin
sorankî: bazing
hewremankî: bazin
îngilizkî: bracerlat

bîna

kirmanckî: ban (n)
kurmancî: xanî, mal
sorankî: xanî, xanû
hewremankî: yane
îngilizkî: building

böğürtlen

kirmanckî: dirrike (m)
kurmancî: dirrik, drî, tûreşk
sorankî: dirrik, tu, tutirrk
hewremankî: dirrey
îngilizkî: black berry

boyun

kirmanckî: mil (n), vile (n), viye (n)
kurmancî: mil, stû
sorankî: histikur, histu, sto, sukur, stû,

mil

hewremankî: mil
îngilizkî: neck

buğday

kirmanckî: genim (n), xele (n)
kurmancî: genim
sorankî: genim
hewremankî: genim
îngilizkî: wheat

bulgur

kirmanckî: awar (n), bulxur (n)
kurmancî: savar
sorankî: petle, sawar
hewremankî: sawar
îngilizkî: boiled and pounded wheat

bulut

kirmanckî: hewr (n)
kurmancî: hewr, ewr
sorankî: Hewr, ewr
hewremankî: hewr
îngilizkî: cloud

burun

kirmanckî: pirnike (m), vinî (m), zincî (m), kepuqe(m), poz (n), firne (m)
kurmancî: poz, pozik, kepîl
sorankî: kepu, lût

hewremankî: lute

îngilizkî: nose

bûyûk

kirmanckî: gird (n), girs (n), gewre (m)

kurmanckî: gir, girs gewre, mezin

sorankî: mezin, gewre

hewremankî: gewre

îngilizkî: greata

çarşamba

kirmanckî: çarşeme (n)

kurmanckî: çarşem

sorankî: çarşem

hewremankî: çarşem

îngilizkî: Wednesday

çayır

kirmanckî: merge (m), çere (n)

kurmanckî: mêrg

sorankî: çîmen

hewremankî: mêrge

îngilizkî: meadow

çekîç

kirmanckî: çakuç (n), çakut (n)

kurmanckî: çakuç, merdan

sorankî: çakuş

hewremankî: çakuş

îngilizkî: hammer

çekirdek

kirmanckî: dendike (m), bezra (m)

kurmanckî: dendik, tov

sorankî: Denik, nawik

hewremankî: dine (7)

îngilizkî: stone

çerçeve

kirmanckî: çarçewa (m) çerçewe (n)

kurmanckî: çerçive

sorankî: çarçewe, cuwarçewe

hewremankî: çuwarçewe

îngilizkî: frame

çeşme

kirmanckî: hênî (n)

kurmanckî: kanî

sorankî: serçavî kanî, serçave

hewremankî: hane

îngilizkî: fountain

çiçek

kirmanckî: vile (m), vilike (m),
çiçege(m)

kurmanckî: çiçek, kulîlk, gulik

sorankî: gul

hewremankî: wîlî

îngilizkî: flower

çimen

kirmanckî: çere (n), çayîr (n), çerepuz
(n), çîmen (n)

kurmanckî: çîmen

sorankî: çîmen

hewremankî: çîmen

îngilizkî: lawn

çoban

kirmanckî: şîwane (n) şuwane (n)

kurmanckî: şîvan

sorankî: şîwan

hewremankî: şîwane

îngilizkî: herdsman

çocuk

kirmanckî: gede (n), geda (m) zak (n);
leyîr(n), doman (n), qeçek (n) qic (n), put
(n), tut (n), lorik (n), eyel (n), mindal (n)

kurmanckî: zarok, minal, mindal, role,
sebî

sorankî: minal, mindal

hewremankî: zawle

îngilizkî: child, kid

çökelek

kirmanckî: toraq (n)

kurmanckî: toraq

sorankî: torax

hewremankî: siracî, torax, parzon (8)

îngilizkî: curds

çorap

kirmanckî: puç (n), gewre (n)

kurmanckî: gore, kurik

sorankî: gorî, gorewî

hewremankî: gorewî

îngilizkî: sock

çorba

kirmanckî: şorbe (m), germî (m)

kurmanckî: çorbe, şorbe, gêrmî

sorankî: girar, şîle

hewremankî: şorbawî

îngilizkî: soup

ceviz

kirmanckî: goze (m)

kurmanckî: goz, gûz, gwîz

sorankî: cîz, cêwîz

hewremankî: wezî

îngilizkî: walnut

cuma:

kirmanckî: îne (n)

kurmanckî: înî, cume

sorankî: heynî, cuma
 hewremankî: cuma
 îngilizkî: Frîday
cumartesi
 kirmanckî: şeme (n)
 kurmancî: şemî
 sorankî: şeme, şemû
 hewremankî: şeme
 îngilizkî: Saturday
cûzdan
 kirmanckî: cizdan
 kurmancî: cizdan
 sorankî: cizdan
 hewremankî: kîv
 îngilizkî: purse
dağ
 kirmanckî: ko (n)
 kurmancî: çîya, koh, kêw
 sorankî: çîya, kej, kêw, şax (9)
 hewremankî: keş (10):
 îngilizkî: mountain
damat
 kirmanckî: zama (n)
 kurmancî: zava
 sorankî: zava
 hewremankî: zama
 îngilizkî: bridegroom
dana
 kirmanckî: mozik (n), guk (n)
 kurmancî: mozik, golik, conega (11),
 cange, ciwanga
 sorankî: guereke
 hewremankî: ciwanga
 îngilizkî: weaned
dar
 kirmanckî: teng (n) kêmvver (n),
 kilmver (n)
 kurmancî: teng, kêmber
 sorankî: teng, tesik
 hewremankî: teng, tesk
 îngilizkî: tight, narrow
dare
 kirmanckî: darîye (m)
 kurmancî: tewerdas
 sorankî: tewerdas, tewras
 hewremankî: teweras
 îngilizkî: sickle
dayî
 kirmanckî: xal (n)
 kurmancî: xal

sorankî: xal
 hewremankî: lalû
 îngilizkî: uncle
dede
 kirmanckî: kal (n), kalik (n), bawkal
 (n), pîrik (n), bapîr (n), pîrbab (n), pîrbav (n)
 kurmancî: bapîr, kalik, kal
 sorankî: bapîr
 hewremankî: baba
 îngilizkî: grandfather
değirmen
 kirmanckî: arê (n)
 kurmancî: aş
 sorankî: aş
 hewremankî: aşaw
 îngilizkî: mil
demir
 kirmanckî: asin (n)
 kurmancî: hesin
 sorankî: asin
 hewremankî: asin
 îngilizkî: iron
dere
 kirmanckî: dere
 kurmancî: newal, nal, cogar
 sorankî: coga, xir
 hewremankî: dere, çem, dol (12)
 îngilizkî: valley, stream
deri
 kirmanckî: çerm (n), poste(n), poste
 (n), postik (n)
 kurmancî: ayar, çerm, post, pîst
 sorankî: çerm, pêst, pîst
 hewremankî: pos
 îngilizkî: skin
derin
 kirmanckî: xorîn (n), kûr (n)
 kurmancî: kûr
 sorankî: qul (13)
 hewremankî: qul
 îngilizkî: deep
derman
 kirmanckî: derman (n)
 kurmancî: derman
 sorankî: derman
 hewremankî: derman
 îngilizkî: medicine
dert
 kirmanckî: derd (n), kul (n)
 kurmancî: derd

sorankî: derd
hewremankî: xefetber
îngilizkî: pain

dil

kirmanckî: ziwan
kurmançî: ziman
sorankî: ziman
hewremankî: ziman
îngilizkî: tongue, language

dinlemek

kirmanckî: goş dayene
kurmançî: guh dan, guhdarî kirin
sorankî: ciwe girtin, gora girtin
hewremankî: goş girtey
îngilizkî: to listen

diş

kirmanckî: didan
kurmançî: diran
sorankî: didan
hewremankî: dirman
îngilizkî: tooth

döğme (buğday)

kirmanckî: dan (n), kute (n)
kurmançî: dan
sorankî: genimê kuta
hewremankî: genimê kute
îngilizkî: dehushked wheat

doğu

kirmanckî: rojhelat (n)
kurmançî: rojhelat
sorankî: Rojhelat, xorhelat
hewremankî: rojhelat
îngilizkî: east

dolu

kirmanckî: torge (m), torzîle(n), xilorig (n)
kurmançî: tîrî, zîpik (14), xilorig (15)
sorankî: terze
hewremankî: tewerge
îngilizkî: hail

domuz

kirmanckî: xoz (n) kesega(e), xenzîr(e),
donxuz(e)

kurmançî: beraz, xiznîr
sorankî: beraz
hewremankî: xug
îngilizkî: pig

domuz yavrusu

kirmanckî: kudik (n), leyîr (n), çêlik (n)
kurmançî: kudî
sorankî: kudîk

hewremankî: beçe, xugî
îngilizkî: (???)

doymak

kirmanckî: mird bîyene
kurmançî: têr bûn
sorankî: têr bûn, têr xwarin
hewremankî: têr bîyey
îngilizkî: to satiety

dudak

kirmanckî: lew
kurmançî: lêv
sorankî: lêw
hewremankî: liç
îngilizkî: lip

duman

kirmanckî: du, duman, mij, mij-duman
kurmançî: dû, dûman, mij, mij-duman
sorankî: tem, tem û mij
hewremankî: mij-dûman, dukel
îngilizkî: smoke

dûrbûn

kirmanckî: dûrbîn
kurmançî: dûrbîn
sorankî: dûrbîn
hewremankî: dûrbîn
îngilizkî: fieldglass

dut

kirmanckî: tuye (m), tu (n)
kurmançî: tu
sorankî: tu
hewremankî: tiff
îngilizkî: mulberry

düzlük, ova

kirmanckî: deşte (m)
kurmançî: deşt
sorankî: deşt
hewremankî: deşt
îngilizkî: plain

ekmek

kirmanckî: nan (n)
kurmançî: nan
sorankî: nan
hewremankî: nan
îngilizkî: bread

ekşi

kirmanckî: tirş (n)
kurmançî: tirş
sorankî: tirş
hewremankî: tirş
îngilizkî: sour, tart

el

kirmanckî: dest (n)
 kurmancî: dest
 sorankî: dest
 hewremankî: dest, pîl
 îngilizkî: hand

elma

kirmanckî: saye (m)
 kurmancî: sêv
 sorankî: sêw
 hewremankî: sawe, saw
 îngilizkî: apple

erik

kirmanckî: alunça (m), êrûge (m)
 kurmancî: alûçe, hulîzerk
 sorankî: heluja, helucka
 hewremankî: gelaz
 îngilizkî: plum

erkek

kirmanckî: camêrd (n), peya (n)
 kurmancî: mêr, mêrik
 sorankî: pîyaw
 hewremankî: peya
 îngilizkî: man

erkek kardeş

kirmanckî: bira (n), birar (n)
 kurmancî: bira
 sorankî: bira
 hewremankî: bira
 îngilizkî: brother

eşek

kirmanckî: her (n), çarpê (n)
 kurmancî: ker
 sorankî: ker
 hewremankî: her
 îngilizkî: donkey, ass

et

kirmanckî: goşt (n)
 kurmancî: goşt
 sorankî: goşt
 hewremankî: goşt
 îngilizkî: meat, flesh

ev

kirmanckî: keye (n), ban (n)
 kurmancî: mal (16) xanî
 sorankî: mal
 hewremankî: yane
 îngilizkî: house

evcil

kirmanckî: kedî, cayî

kurmancî: kedî
 sorankî: malî (17)
 hewremankî: malî
 îngilizkî: fasulya (m), lobî (m), lobîye

(m)

fasulye

kirmanckî: fasulye
 kurmancî: fasulî, lowik, lowî, lobîye
 sorankî: fasulye, lobîye
 hewremankî: Fasulye, lobîya.
 îngilizkî: been

gece

kirmanckî: şewe (m)
 kurmancî: şev
 sorankî: şew
 hewremankî: şewe
 îngilizkî: night

geyik

kirmanckî: gakovî
 kurmancî: şivir, pozkûvî, mamabaz, ask

(18)

sorankî: kêvî
 hewremankî: kel
 îngilizkî: deer, stag, hart

gelin

kirmanckî: veyvike (m) (19) veyve (m)
 kurmancî: bûk
 sorankî: bûk
 hewremankî: wêwe
 îngilizkî: bride

gelmek

kirmanckî: ameyene
 kurmancî: hatin
 sorankî: hatin
 hewremankî: amay
 îngilizkî: to come

genç

kirmanckî: ciwan (n), xort (n), genc (n)
 kurmancî: xort, ciwan, genc
 sorankî: genç, xort, cewan, law
 hewremankî: genc
 îngilizkî: young

geniş

kirmanckî: hîra (n) verin (n), pan (n)
 kurmancî: ber, fireh, pan
 sorankî: frawan, pan, berîn
 hewremankî: pan
 îngilizkî: large

gitmek

kirmanckî: şîyene

kurmancî: çuyîn,
sorankî: çun, royîştin
hewremankî: liway (20)
îngilizkî: to go

göğüs

kirmanckî: sêne
kurmancî: sing
sorankî: sing
hewremankî: sine
îngilizkî: chest, breast

gök

kirmanckî: asmên (n)
kurmancî: azman,
sorankî: asiman azman
hewremankî: asman
îngilizkî: sky

gölge

kirmanckî: sîye
kurmancî: sî
sorankî: sî
hewremankî: sî, saye
îngilizkî: shadow

görmek

kirmanckî: dîyene, wînayene, vînîtene
kurmancî: dîtin, bînin
sorankî: dîtin
hewremankî: dîyey, wînay
îngilizkî: To see

göz

kirmanckî: çim (n)
kurmancî: çav
sorankî: çav
hewremankî: çem
îngilizkî: eye

gri

kirmanckî: gewr (n), bor (n)
kurmancî: gewr, bor, grî
sorankî: bor, xoremeş, mişkî
hewremankî: ger
îngilizkî: grey

gül

kirmanckî: gule (m)
kurmancî: gul
sorankî: gul
hewremankî: wilî
îngilizkî: rose

gümüş

kirmanckî: sêm (n)
kurmancî: zîv, zêw
sorankî: zîv

hewremankî: zîv
îngilizkî: silver)

gün

kirmanckî: roje (m)
kurmancî: roj
sorankî: ro
hewremankî
îngilizkî: day

gündüz

kirmanckî: roj (n)
kurmancî: roj, biroj
sorankî: roj
hewremankî: roj
îngilizkî: ro

güneş

kirmanckî: roj (n), tîje (m), roc (n)
kurmancî: ro, roj
sorankî: roj, xor
hewremankî: rocer
îngilizkî: sun

hafif

kirmanckî: sivik (n), senik (n), xefîf (n)
kurmancî: sivik, xefîf
sorankî: sûk
hewremankî: sûk
îngilizkî: weight, light in

hafta

kirmanckî: hewte (n), hefte (n)
kurmancî: hefte
sorankî: hefte
hewremankî: hefte
îngilizkî: week

hala, bibi

kirmanckî: eme (m), emike (m)
kurmancî: apa, met
sorankî: pûr (m), pilik
hewremankî: metî
îngilizkî: paternal aunt

hamur

kirmanckî: mîr
kurmancî: hevîr
sorankî: hevîr
hewremankî: hemîr
îngilizkî: dough

hasta

kirmanckî: nêweş
kurmancî: nesax nexweş
sorankî: nexoş, nesax
hewremankî: neweş
îngilizkî: sick, ill

hastalanmak

kirmanckî: nêweş bîyene, nêweş
kewtene
kurmancî: nexweş bûn, nexweş kewtin,
nexweş ketin
sorankî: nexweşbûn, nesaxbûn,
nesaxkewtin
hewremankî: neweş kewtey
îngilizkî: to sick, to ill

havuc

kirmanckî: gizêr (n), hewice (m),
bûncike (m)
kurmancî: gizêr, gêzer, yarkok
sorankî: gêzer
hewremankî: gêzer
îngilizkî: carrot

hedîk

kirmanckî: danû
kurmancî: danû
sorankî: danû
hewremankî: danû
îngilizkî: boiled wheat

hızlı

kirmanckî: leze (m), sivik (n), çapik (n)
kurmancî: zu, lez, lezgin
sorankî: zu, xêra, pipêle, gurcê
hewremankî: pele
îngilizkî: swift

hoş

kirmanckî: weş
kurmancî: xoş, xweş
sorankî: xoş
hewremankî: xoş
îngilizkî: nice, good, charming

içmek

kirmanckî: şimitene
kurmancî: vexwarin
sorankî: xwardinewe
hewremankî: werdeyo
îngilizkî: to drink

islak

kirmanckî: hît (n), tern (n)
kurmancî: şıl
sorankî: ter
hewremankî: ter
îngilizkî: vet

işık

kirmanckî: roşn (n), roşt (n), roşna (m),
roştî (m), şewq (n), şewq û şemal, şewle (n),
nur (n)

kurmancî: şewl, tirîj, tîrêj
sorankî: tirîj, şewl, şewq
hewremankî: roşnayî
îngilizkî: light

ışın

kirmanckî: tîrêj (m), tîrij (m)
kurmancî: tirîj, pertew, çirûsk
sorankî: tîrêj, tîroj, tîşik, gezeng,
pirşing, gizing
hewremankî: tîroj
îngilizkî: ray

ilkbahar

kirmanckî: wisar (n)
kurmancî: bihar
sorankî: bihar
hewremankî: wehar
îngilizkî: spring

inek

kirmanckî: manga (n), çêleke(m) (21),
(nalegaye(m) (22)
kurmancî: çêlek, manga
sorankî: manga, çêl
hewremankî: gawe
îngilizkî: cow

iş

kirmanckî: kar (n), gure (n), xebate (m)
kurmancî: kar, xebat, iş
sorankî: kar, îş
hewremankî: hermane
îngilizkî: job

işitmek

kirmanckî: hesnayene
kurmancî: bihîstin
sorankî: bîstin
hewremankî: erjînyey
îngilizkî: to hear

iyileşmek

kirmanckî: weş bîyene
kurmancî: xweş bûn
sorankî: çak bûnewa
hewremankî: xazbîyeyo
îngilizkî: to be better

kabak

kirmanckî: kundire (m), kuy (m),
cacixe (m)
kurmancî: kundir, kulind, dormilk
sorankî: kuleka, kudî
hewremankî: kuleka
îngilizkî: pampkin, marrow

kaburga

kirmanckî: parsû (m), qabirxa (m), caxe (m), perxane (23)

kurmancî: perasû, denda
sorankî: parsî, parsû perasû
hewremankî: perasuwi
îngilizkî: rib

kaçmak

kirmanckî: remayene
kurmancî: revîn, revîyan
sorankî: helatin, rakirdin
hewremankî: reway
îngilizkî: to flee, to run away

kadın

kirmanckî: cinî (m), cinîye (m), cinîke (m)
kurmancî: jin, jînik pîrek
sorankî: jin, afret
hewremankî: jênî
îngilizkî: woman

kapı

kirmanckî: ber (n), keyber (n)
kurmancî: derî
sorankî: derge
hewremankî: bere
îngilizkî: door

kaplan

kirmanckî: piling
kurmancî: piling
sorankî: piling
hewremankî: piling
îngilizkî: tiger

kaplumbağa

kirmanckî: kesa (m), kese (n), kesike (m)
kurmancî: kwêsi, kisel, kîso, kwîsi
sorankî: kîsel
hewremankî: kîsalî
îngilizkî: tortoise

kar

kirmanckî: vewre (m), werfe (m), (m)
kurmancî: berf, befr
sorankî: befir, berf
hewremankî: werwe
îngilizkî: snow

karanlık

kirmanckî: tarî
kurmancî: tarî
sorankî: tarî
hewremankî: tarîk

îngilizkî: dark

karınca

kirmanckî: morcela (m) mîloşike (m)
kurmancî: morî, mêru, murî
sorankî: merule
hewremankî: mîruçe
îngilizkî: ant

karpuz

kirmanckî: hindî (m), zebeşe (m), qerpuze (m), buestûn
kurmancî: şutî, zebeş, şitî
sorankî: şutî, siftî
hewremankî: şutî
îngilizkî: water melon

kaş

kirmanckî: brûy (zf)
kurmancî: brû
sorankî: bro
hewremankî: bro
îngilizkî: eyebrow

kaşık

kirmanckî: koçike (m), kewçike (m)
kurmancî: kewçî, kefcî, kevçî
sorankî: kewçik, milak
hewremankî: çemçe
îngilizkî: spoon

katır

kirmanckî: qantir (n), hesterî (n)
kurmancî: qantir, hêstir, dundul
sorankî: hêstir
hewremankî: hesere, qantir
îngilizkî: mule

kavun

kirmanckî: beşîla (m), qawune (m)
kurmancî: gindor, pêtex, xeruze
sorankî: gindore, kalek
hewremankî: kalik
îngilizkî: melon

kaya

kirmanckî: zinar (n), çengel (n), kerre (n), kemer (n), (m); tehran (n)
kurmancî: zinar, avegir, baxir, lat, fers
sorankî: taşebert, gaberd, sî
hewremankî: taştewenî, kemerî
îngilizkî: rock

kazma

kirmanckî: zengen (n), difek (n), tuwerzîn (n)
kurmancî: tevir, tewr
sorankî: quling, paç

hewremankî: zengen

îngilizkî: pickaxe

keçi

kirmanckî: bize (m)

kurmancî: bizin

sorankî: bizin

hewremankî: bize

îngilizkî: goat

keci

kirmanckî: pising (n)

kurmancî: pisîng, pisîk, kitik

sorankî: pişile

hewremankî: kite

îngilizkî: cat

keklik

kirmanckî: zerenc (n), kew (n)

kurmancî: kew

sorankî: kew

hewremankî: jerejî

îngilizkî: partridge

kelebek

kirmanckî: perperike (m), pelpelike (m),
pisperike (m) pinpinîke (m), cincinike (m),
minminike (m), çinçinike (m), sîsperike (m)

kurmancî: pepule, perperik

sorankî: pepule, perperok, minminik,

pîrik, belbelîtanik, firfirok

hewremankî: pepule

îngilizkî: butterfly

kemer

kirmanckî: kember (n), qayîş (n)

kurmancî: kemer, kember

sorankî: kemer, pîştên

hewremankî: kumar, qayîş

îngilizkî: belt, gridle

kemik

kirmanckî: este (n), kate (n)

kurmancî: hestî

sorankî: hêsik, êsiki, esqan

hewremankî: pêşe

îngilizkî: bone

kenger

kirmanckî: kenger (n), şîrik (n)

kurmancî: kenger, keleng

sorankî: kenger

hewremankî: kînger

îngilizkî: cardoon

kertenkele

kirmanckî: marula (m), milawune (m)

kurmancî: marmêlke, gimgimok, fatik,

kêlbik, dêlmar

sorankî: marmêlke

hewremankî: mîzûkî

îngilizkî: ordinary lizard

kevgîr

kirmanckî: kefgir (n)

kurmancî: kefgir

sorankî: kefgir

hewremankî: kewgir

îngilizkî: skimmer, perforated

kılıç

kirmanckî: simşêr (n)

kurmancî: şûr

sorankî: şûr

hewremankî: şûr

îngilizkî: sword

kırmızı

kirmanckî: sûr (n)

kurmancî: sor

sorankî: sûr

hewremankî: sur

îngilizkî: red

kısa

kirmanckî: kilm (n), kirr (n)

kurmancî: kurt, kin

sorankî: kurt

hewremankî: kula

îngilizkî: short

kış

kirmanckî: zimistan

kurmancî: zivistan

sorankî: zivistan

hewremankî: zimisan

îngilizkî: winter

kız

kirmanckî: kêna (m), kêneke (m)

kurmancî: keç, keçik, qîz

sorankî: kêç, qîz

hewremankî: kinaçê (24)

îngilizkî: girl, daughter

kız kardeş

kirmanckî: waye (m), wayike (m) ware

(m)

kurmancî: xwîşk, xweng

sorankî: xwîşk

hewremankî: walê

îngilizkî: sister

kirli

kirmanckî: qilêrin (n), pasin (n), posin

(n), pîs (n)

kurmancî: pîs, qirêj
 sorankî: pîs
 hewremankî: pîs
 îngilizkî: dirty

kirpi

kirmanckî: jûje (n), dije (n)
 kurmancî: juji, sîxur, jîjîk, jîjo
 sorankî: jîjik
 hewremankî: juju
 îngilizkî: hedgehook

kirpik

kirmanckî: bijangî (zh), mujey (zh)
 kurmancî: bijang, mijang
 sorankî: birjang
 hewremankî: birjangî
 îngilizkî: eyelash

kîsrak

kirmanckî: mahîne (m), mayîne (m)
 kurmancî: mayîn, mehîn
 sorankî: mayîn
 hewremankî: mayîne
 îngilizkî: mare

koç

kirmanckî: beran (n), vosn (n)
 kurmancî: beran
 sorankî: beran
 hewremankî: beran
 îngilizkî: ram

köpek

kirmanckî: kutik (n), kelp (n), kuç (n)
 kurmancî: seg, se, kûtfî, kûçik
 sorankî: seg, se
 hewremankî: tute
 îngilizkî: dog

köprü

kirmanckî: pird (n)
 kurmancî: pir
 sorankî: pird
 hewremankî: pirde
 îngilizkî: bridge

korkak

kirmanckî: tersonik (n), tersok
 kurmancî: tirsok
 sorankî: tirsinok
 hewremankî: tirsezal
 îngilizkî: timid

korku

kirmanckî: ters
 kurmancî: Tirs
 sorankî: irs

hewremankî: ersî
 îngilizkî: fear, fright

koşmak

kirmanckî: vaz dayene
 kurmancî: bezin, bazdan
 sorankî: bazdan
 hewremankî: bazday
 îngilizkî: to run

köy

kirmanckî: dewe
 kurmancî: gund
 sorankî: dê, gund
 hewremankî: dega
 îngilizkî: willage

koyun

kirmanckî: mî (m), mîye (m), mêşna
 (m), meşîne (m)
 kurmancî: mî, mêşîn
 sorankî: marr
 hewremankî: meye
 îngilizkî: sheep

küçük

kirmanckî: qij (n), hurdî (n), wurde (n)
 senik (n), gidî (n)
 kurmancî: piçuk, wirde, qicik, hûr
 sorankî: biçûk, biçka
 hewremankî: wurde
 îngilizkî: small, little

kulak

kirmanckî: goş (n)
 kurmancî: guh
 sorankî: guwe, gê, giêçka
 hewremankî: goş
 îngilizkî: ear

kurbağa

kirmanckî: beq (n), qirincele (n)
 kurmancî: beq
 sorankî: beq, boq
 hewremankî: qurwaqî (25)
 îngilizkî: frag

kurt

kirmanckî: verg, ganawir, cinawir
 kurmancî: gur
 sorankî: gurg
 hewremankî: werg
 îngilizkî: wolf

kuru (susuz olma, islak`ın tersi)

kirmanckî: zuya (n), zuwa (n),
 kurmancî: ziwa
 sorankî: îshk

hewremankî: wiş
îngilizkî: dry

kuş

kirmanckî: mîlçik (n), çûçik (n), teyr (n)
kurmançî: teyr, têr, talinde, çivîk
sorankî: mel, baldar
hewremankî: balder
îngilizkî: bird

kuşburnu

kirmanckî: şîlane (m)
kurmançî: şîlan
sorankî: şîlan
hewremankî: darwilî
îngilizkî: beakhip

kuşlar

kirmanckî: teyr û tur
kurmançî: teyr û tur
sorankî: teyr û tur, teyr û tuwar
hewremankî: teyr û tur
îngilizkî: birds

kuzey

kirmanckî: vakur (n)
kurmançî: bakur
sorankî: bakur, serû
hewremankî: bakur
îngilizkî: nord

kuzu

kirmanckî: verex (n), kavir (26) (n)
kurmançî: berx
sorankî: berx, kar
hewremankî: werle, kavir
îngilizkî: lamb

mağara

kirmanckî: şikefte (m), eşkefte (m),
eşkefet (n) mixara (m), kaf (n)
kurmançî: şikeft
sorankî: eşkewt, eşkeft
hewremankî: merca
îngilizkî: cave

mavi

kirmanckî: kewe (n)
kurmançî: şîn, avgon, kew, heşîn
sorankî: asmanî, kewî
hewremankî: kewe
îngilizkî: blue

meme

(n) kirmanckî: memik (n), çiçik (n), çije
kurmançî: memik, çiçik, ber
sorankî: memik

hewremankî: meme, çiçe
îngilizkî: breast, teat

menekşe

kirmanckî: binewşe (m)
kurmançî: Binefş, benefş
sorankî: binewşe, wenewşe
hewremankî: wenewşe
îngilizkî: violet

mercimek

kirmanckî: nîske (m)
kurmançî: nîsk
sorankî: nîsk
hewremankî: mîjuyî
îngilizkî: lentil

meyve

kirmanckî: meywe (n), fêkî (n)
kurmançî: meywe, mêwe, fêkî
sorankî: mêwe, miwe, mêwecat
hewremankî: mêwe
îngilizkî: fruit

mutfak

kirmanckî: mitbaxe (m), kulinde (m)
kurmançî: mutfax, metbex, pixêrî
sorankî: mitbaq, nandîn
hewremankî: mutbax
îngilizkî: kitchen

nane

kirmanckî: nane (n), pune (n), pung (n)
kurmançî: tihtavik, pûjan, nane
sorankî: nane, pung,
hewremankî: nane, punga
îngilizkî: peppermint

nar

kirmanckî: henare (m)
kurmançî: hinar
sorankî: henar
hewremankî: hinar
îngilizkî: pomegranate

nehir

kirmanckî: ro (n), robar (n), çem (n)
kurmançî: robar, çem
sorankî: rûbar, zê, çem
hewremankî: behr
îngilizkî: river

nine

(m) kirmanckî: pîrike (m), dapîre (m), dêke
kurmançî: pîrik, dapîr
sorankî: dapîr
hewremankî: mama

îngilizkî: grandmother

nohut

kirmanckî: nuke (m), neha (m)

kurmançî: nok

sorankî: nok

hewremankî: nuwey

îngilizkî: chickpea

ocak

kirmanckî: adirgan (n), adirca (n),
kuçelan (n), kuçike (m), tif (n), tifê adirî (n),
tifaye (m), ocaxe (m)

kurmançî: tifik, war, ocax, kuçik

sorankî: mixêyre

hewremankî: arge

îngilizkî: furnace

oda

kirmanckî: oda (m)

kurmançî: jûr, menzel, ode, urfe, xurfe

sorankî: hoda, jur, dîw

hewremankî: ode

îngilizkî: room

oğlak

kirmanckî: bizêk (n)

kurmançî: karik

sorankî: kar, karrola

hewremankî: bizle

îngilizkî: kid

oğul

kirmanckî: laj (n), law (n)

kurmançî: law, kur (27)

sorankî: kur

hewremankî: kur

îngilizkî: son

okumak

kirmanckî: wendene

kurmançî: xwendin

sorankî: xwêdinewa

hewremankî: wanay

îngilizkî: to read

öküz

kirmanckî: ga (n), conega (n)

kurmançî: ga

sorankî: ga

hewremankî: nobene

îngilizkî: ox

olmak, dönüsmek

kirmanckî: bîyene

kurmançî: bûn, bûyin

sorankî: buyin

hewremankî: bîyey

îngilizkî: to be

ölmek

kirmanckî: merdene

kurmançî: mirin

sorankî: mirdin,

hewremankî: merdey

îngilizkî: to die

ölü

kirmanckî: merde (n)

kurmançî: mirî

sorankî: mîrdû

hewremankî: merden

îngilizkî: dead

ön

kirmanckî: ver (n); vernî (m), virênî
(m), virênîye (m)

kurmançî: pêş (28)

sorankî: pêş

hewremankî: wer

îngilizkî: front

orak

kirmanckî: waşturîye (m), waşturî (m)

kurmançî: das, kasox, şalok, şalûk

sorankî: das

hewremankî: darî (29)

îngilizkî: sickle, reaping hook

oturmak

kirmanckî: ronîştene

kurmançî: runîştin

sorankî: runîştin, daniştin

hewremankî: nişterey

îngilizkî: to seat

para

kirmanckî: Pere (n)

kurmançî: pare, pere

sorankî: pare (n)

hewremankî: pare, zer (30)

îngilizkî: money

para kesesi

kirmanckî: kîse (n), kîsik (n)

kurmançî: kîsik

sorankî: cizdan

hewremankî: kîv

îngilizkî: purse

parça

kirmanckî: parçe (n)

kurmançî: parç

sorankî: parç

hewremankî: parç

îngilizkî: peace

parmak

kirmanckî: bêçike (m), engişte (m)
 kurmancî: bêçî, bîçî, tîlî, emust
 sorankî: pence (31), qanik, tîlik, tîlî
 hewremankî: pence
 îngilizkî: finger

pay

kirmanckî: pare (m)
 kurmancî: Par, beş
 sorankî: beş
 hewremankî: bêş
 îngilizkî: share

pazar

kirmanckî: yewşeme (n)
 kurmancî: yekşem
 sorankî: yekşem
 hewremankî: yekşem
 îngilizkî: Sunday

pazartesi

kirmanckî: dişeme (n)
 kurmancî: duşem
 sorankî: duşem
 hewremankî: duşem
 îngilizkî: Monday

pazı

kirmanckî: bazî (n)
 kurmancî: bazû, mazû, zîper
 sorankî: bazu, qol, basik
 hewremankî: qol (32)
 îngilizkî: arm, brachium

pencere

kirmanckî: pencera (m), paca (m),
 çarçîba (m)
 kurmancî: pencere, pace
 sorankî: pencere
 hewremankî: pencere
 îngilizkî: window

perşembe

kirmanckî: paşeme (n)
 kurmancî: pencşem
 sorankî: pencşem
 hewremankî: pencşem
 îngilizkî: Thursday

peynir

kirmanckî: pendîr (n)
 kurmancî: penîr
 sorankî: pênr
 hewremankî: pênr
 îngilizkî: cheese

rüya

kirmanckî: hewn (n)
 kurmancî: xewn
 sorankî: xewn
 hewremankî: werm
 îngilizkî: dream

rüya görmek

kirmanckî: hewn dîyene
 kurmancî: xew dîtin
 sorankî: xewn dîtin
 hewremankî: werm wînay
 îngilizkî: to have a dream

rüzgar

kirmanckî: va (n)
 kurmancî: ba
 sorankî: ba
 hewremankî: wa
 îngilizkî: wind

sabah

kirmanckî: şodir (n), nimaj (n), şewdir
 (n), sipêde (n), siba (n)
 kurmancî: beyanî, sibê
 sorankî: beyanî, sibêyne
 hewremankî: sebê
 îngilizkî: morning

sabaha karşı

kirmanckî: destaşodir (n), veraşodir (n),
 destaşewdir (n), verşewdir (n), sipêde (n)
 kurmancî: sibê zû, berdestê sibê
 sorankî: sipêde
 hewremankî: şebaq
 îngilizkî: morning, daybreak

saç

kirmanckî: por (n), gijik (n)
 kurmancî: por, gijik
 sorankî: pirç, qij, por
 hewremankî: gije
 îngilizkî: hair

sağ

kirmanckî: rast (n)
 kurmancî: rast
 sorankî: rast
 hewremankî: rast
 îngilizkî: right

salı

kirmanckî: sêşeme (n)
 kurmancî: sêşem
 sorankî: sêşem
 hewremankî: yêreşem
 îngilizkî: Tuesday

sarı

kirmanckî: zerd (n), çeqer (n)

kurmancî: zer

sorankî: zerd

hewremankî: zerd

îngilizkî: yellow

sarmisak

kirmanckî: sîr (n)

kurmancî: sîr

sorankî: sîr

hewremankî: sîr

îngilizkî: garlic

satın almak

kirmanckî: hêrînayene, girewtene

kurmancî: kîrîrîn, girtin

sorankî: kîrîn

hewremankî: esay

îngilizkî: to buy

satmak

kirmanckî: rotene

kurmancî: firotin

sorankî: firotin

hewremankî: wiretey

îngilizkî: to sell

sebze

kirmanckî: sewzî (n), sewze (m)

zerzewat (n), tarrûtur (n)

kurmancî: sewz, sebz, zerzewat,

hêşînatî

sorankî: sewze, terre (33)

hewremankî: sewze

îngilizkî: vegetable

sert

kirmanckî: huşk (n)

kurmancî: hişk

sorankî: hişk

hewremankî: wişk

îngilizkî: hard

sidik

kirmanckî: mîze (m), mîzî (m)

kurmancî: mîz

sorankî: mîz

hewremankî: gîzmêz

îngilizkî: urine

sıcak

kirmanckî: germ (n), germin (n)

kurmancî: germ

sorankî: germ

hewremankî: germ

îngilizkî: warm

sîpa

kirmanckî: kurî (n) cehşik (n), sîpa (m), sîpe (n)

kurmancî: kurî, sîpe, cehşik

sorankî: caş, caşik

hewremankî: horîyal

îngilizkî: Year-old donkey

sırt

kirmanckî: pişt, piştî

kurmancî: pişt

sorankî: pişt

hewremankî: mazi

îngilizkî: back

sincap

kirmanckî: simore(n)

kurmancî: simolek, siwûrî, sihor

sorankî: simore

hewremankî: simore

îngilizkî: European Squirrel

siyah

kirmanckî: sîya (n), qer (n)

kurmancî: reş

sorankî: reş

hewremankî: sîya

îngilizkî: black

soğan

kirmanckî: pîyaz (n)

kurmancî: pîvaz

sorankî: pîvaz

hewremankî: pîyaz

îngilizkî: onion

soğuk

kirmanckî: serd (n)

kurmancî: sar

sorankî: sard

hewremankî: serd

îngilizkî: cold

sol

kirmanckî: çep (n)

kurmancî: çep

sorankî: çep

hewremankî: çep

îngilizkî: left

sonbahar

kirmanckî: payîz (n)

kurmancî: payîz

sorankî: payîz

hewremankî: payîz

îngilizkî: autumn

su

kirmanckî: awe (m)

kurmanckî: av
 sorankî: aw
 hewremankî: awî
 îngilizkî: water

süt

kirmanckî: şit (n)
 kurmanckî: şîr
 sorankî: şîr
 hewremankî: şut
 îngilizkî: milk

suvârî

kirmanckî: espar (n), suwar (n), suwarî (n)
 kurmanckî: suwar, siwar
 sorankî: suwar
 hewremankî: suwarî
 îngilizkî: cavalry, cavalryman

tabak

kirmanckî: tebaxe (m), nalmikî (m)
 kurmanckî: teyîk, tebeq, fere tabax
 sorankî: aman,
 hewremankî: qab
 îngilizkî: plate

tane

kirmanckî: tene (m), hebe (m), dane (m)
 kurmanckî: dane, tene, lib, hew, heb
 sorankî: dane, dan
 hewremankî: denke dîne
 îngilizkî: grain, seed

tarla

kirmanckî: hêga (n), zime (n)
 kurmanckî: zevî
 sorankî: zevî
 hewremankî: zemîn
 îngilizkî: arable feld

tatlı

kirmanckî: şîrên (n), şîrin (n)
 kurmanckî: şîrîn, şêrîn
 sorankî: şîrîn, şêrîn
 hewremankî: şîrîn
 îngilizkî: sweet

teke

kirmanckî: kel (n), kelce (n) hevûr (n),
 nêrî (n) (34)
 kurmanckî: nêrî, gîsk
 sorankî: sabrên, tege, nêrî, kel
 hewremankî: sabrîn
 îngilizkî: he-goat

temiz

kirmanckî: pak (n)
 kurmanckî: pak, paqij

sorankî: pak, paqij
 hewremankî: pak
 îngilizkî: clean

tencere

kirmanckî: tencere (n), tencik (n),
 quşqane (n)
 kurmanckî: tencere, tencik, quşqane,
 exlewîk

sorankî: mencil
 hewremankî: qablence
 îngilizkî: saucepan

testere

kirmanckî: birrek (n), destere (n), xizar
 (n)

kurmanckî: birrek, xizag, mişar, destere
 sorankî: birrek
 hewremankî: mişar
 îngilizkî: saw

tilki

kirmanckî: lû (n), luwî (m), luye (m)
 kurmanckî: ruvî
 sorankî: rêvî
 hewremankî: ruase
 îngilizkî: fox

tırnak

kirmanckî: nenûg (n)
 kurmanckî: neynok
 sorankî: ninok
 hewremankî: naxun
 îngilizkî: finger nail

tok

kirmanckî: mird (n)
 kurmanckî: têr
 sorankî: têr
 hewremankî: têr
 îngilizkî: filled, satiated

tokluk

kirmanckî: mirdîye (m)
 kurmanckî: têritî
 sorankî: têritî
 hewremankî: têrey
 îngilizkî: thickness

toprak

kirmanckî: herre (m), wele (m)
 kurmanckî: xak, xalî, xwelî
 sorankî: xakî
 hewremankî: ax
 îngilizkî: earth, soil

torun

kirmanckî: torn (n)

kurmanckî: nevî, zaz
 sorankî: newe
 hewremankî: kinaçeza (domanê kêna)
 laweza (domanê laji)
 îngilizkî: grand-child

tulum

kurmanckî: meşke (m), kin (n)
 kurmanckî: meşk
 sorankî: meşk
 hewremankî: halîce
 îngilizkî: skin made into a bag

uçmak (kuş uçması)

kurmanckî: fir dayene, raperrayene (35)
 kurmanckî: fir bûn, frîn
 sorankî: frîn
 hewremankî: pirray
 îngilizkî: to fly

ufak

kurmanckî: hurdî (n), gidî (n), werdi(n),
 wurde(n)
 kurmanckî: wurd, wurde, hûr, hurik, piç,
 piçuk, fiskanî

sorankî: wird (36)
 hewremankî: wurde
 îngilizkî: small, little

un

kurmanckî: ardî (zh)
 kurmanckî: ard
 sorankî: ard
 hewremankî: ardî
 îngilizkî: flour, meal

üst

kurmanckî: ser (n)
 kurmanckî: ser
 sorankî: serî, ser
 hewremankî: ser
 îngilizkî: top, over

uyku

kurmanckî: hewn
 kurmanckî: xewn, xew
 sorankî: xewn
 hewremankî: werm
 îngilizkî: sleep

uyumak

kurmanckî: hewn ra şîyene
 kurmanckî: xew de çûn, xewtin
 sorankî: nivîn, xewtin nustin
 hewremankî: witey
 îngilizkî: to sleep

uzak

kurmanckî: dûrî
 kurmanckî: dûr
 sorankî: dûr
 hewremankî: dûr
 îngilizkî: distant

uzamak

kurmanckî: derg bîyene
 kurmanckî: dirêj bûn
 sorankî: dirêj bûn, berz bûn
 hewremankî: balaşkirdin
 îngilizkî: stretch

uzanmak (uzanma eyleminde bulunmak)

kurmanckî: ramerrêdyene, xo raderg
 kerdene, palî(polî) ra derg kerdene
 kurmanckî: ramedîn, xwe dirêj kirin
 sorankî: xo dirêj kirdin, xo rakşandin
 hewremankî: palkewtey
 îngilizkî: to lie down

TAYÊ ÇEKUYÊ LEHÇEYANÊ KURDKÎ**üzüm**

kurmanckî: tîrîye (m), hengure (m)
 kurmanckî: tîrî
 sorankî: tîrê
 hewremankî: hengurî
 îngilizkî: grape

üzüm fidesi

kurmanckî: mewze (n)
 kurmanckî: mewij, mêw
 sorankî: mêw
 hewremankî: mêwe
 îngilizkî: grape vine

uzun

kurmanckî: derg (n)
 kurmanckî: dirêj balaberz (merdim),

dirêja (çî)

sorankî: dirêj
 hewremankî
 îngilizkî: long

vadi

kurmanckî: newale (m), dole (m), gelîye
 (m), cêvî (m)

kurmanckî: gelî, dol, çet, dal
 sorankî: gelî, derbend, dol
 hewremankî: dol
 îngilizkî: valley

vahşi

kirmanckî: kovî, koyî, wehşî
 kurmancî: kovî, dehpe
 sorankî: kewî
 hewremankî: koyî
 îngilizkî: wild

yaban keçisi

kirmanckî: peskovî (n)
 kurmancî: pezkovî, bizinê kovî
 sorankî: bizinê kêvî, pezkovî, bizina

kovî

hewremankî: (???)
 îngilizkî: wild goat

yağ

kirmanckî: ron (n), ru (n), run (n),
 ruwen (n), çewr (37) (n)
 kurmancî: rûn, nivîşk
 sorankî: run, ron, çewrî
 hewremankî: ron, çewr
 îngilizkî: oil, fat

yağmur

kirmanckî: varan (n), şilîye (m), dijne
 (m)
 kurmancî: baran, şilî
 sorankî: baran
 hewremankî: waran
 îngilizkî: rain

yakîn

kirmanckî: nêzdî
 kurmancî: nêz, nêzik
 sorankî: nêzik, nîzik
 hewremankî: nêzik
 îngilizkî: near

yara

kirmanckî: birîne (m), dirbete (m),
 darbe (m) rîşe (m), kule (m)
 kurmancî: birîn, kul
 sorankî: brîn, zam
 hewremankî: zexm
 îngilizkî: wound, sore

yaralı

kirmanckî: birîndar (n) dirbetin (n),
 darbice (n)
 kurmancî: birîndar
 sorankî: brîndar, zamdar
 hewremankî: zexmîn
 îngilizkî: wounded

yarım

kirmanckî: nêm (n) nême (n), lete (n),
 letik (n)
 kurmancî: nîv, nîvî, nîvçe

sorankî: nîv
 hewremankî: nîme, lît
 îngilizkî: half

yaşam

kirmanckî: cû, heyat
 kurmancî: Jîn, jîyan
 sorankî: jîyan
 hewremankî: jîyan, jîvay
 îngilizkî: life

yaşamak

kirmanckî: ciwîyene
 kurmancî: jîyîn, jîn
 sorankî: jîyanewe
 hewremankî: jîyan
 îngilizkî: to live

yaşayan, canlı

kirmanckî: candar (n); cande (n), canda
 (m), ganîş (n), we, (n)
 kurmancî: zindî, xweş, bican, giyandar,
 zinde, bizaw, bijîn, jîndar
 sorankî: zîndû
 hewremankî: zîne, jîyan
 îngilizkî: alive

yaşlı

kirmanckî: pîr (n), kokim (n), kal (n)
 kurmancî: pîr, kokim, kal
 sorankî: pîr
 hewremankî: pîr
 îngilizkî: aged, old

yatmak

kirmanckî: rakewtene, hewn ra ,îyene
 kurmancî: razan, raketin, nivîn, nivistin
 sorankî: xo dirêj kirdin (???)
 hewremankî: palkotey, dirêjbîyey
 îngilizkî: to lie down

yavaş

kirmanckî: hêdî, yawa,, giran
 kurmancî: hêdî, giran, aheste
 sorankî: hêdî, lêser xo
 hewremankî: yewaş
 îngilizkî: slow

yaya

kirmanckî: peya (n)
 kurmancî: peya
 sorankî: pîyade
 hewremankî: bipê, melu
 îngilizkî: pedestrian

yayla

kirmanckî: ware (n), zozan (n)
 kurmancî: zozan, war, wargeh

sorankî: zozan, questa, lêylax
 hewremankî: hewar
 îngilizkî: highplateau

yaz

kirmanckî: hamnan
 kurmançî: havîn
 sorankî: havîn
 hewremankî: hamîn
 îngilizkî: summer

yazmak

kirmanckî: nuştene
 kurmançî: nivîsandin, nivîsîn
 sorankî: nusîn
 hewremankî: niwîstey
 îngilizkî: to write

yemek-I (fil)

kirmanckî: werdene
 kurmançî: xwarin
 sorankî: xwardin
 hewremankî: werdey
 îngilizkî: to eat

yeşil

kirmanckî: hewz (n) kesk (n), zergûn (n)
 kurmançî: hêşîn, kesk, sewz
 sorankî: kesk, sewz
 hewremankî: sewz
 îngilizkî: green

yıkamak

kirmanckî: şutene
 kurmançî: şuştin
 sorankî: şurdin
 hewremankî: şortey
 îngilizkî: to wash

yıl

kirmanckî: serre (m)
 kurmançî: sal
 sorankî: sal
 hewremankî: sale
 îngilizkî: Year

yılan

kirmanckî: mar (n)
 kurmançî: mar
 sorankî: mar
 hewremankî: mar
 îngilizkî: snake

yıldız

kirmanckî: astare (n)
 kurmançî: stêr
 sorankî: astêre
 hewremankî: hesare

îngilizkî: star

yoğurt

kirmanckî: mast (n),
 kurmançî: mast
 sorankî: mast
 hewremankî: mast
 îngilizkî: yoghurt

yol

kirmanckî: rayîr (n), raye (m)
 kurmançî: rê
 sorankî: rêga, rê
 hewremankî: ra
 îngilizkî: road

yonca

kirmanckî: argude (m), unca (m), wenca (m)

kurmançî: semere, onca, ket
 sorankî: wenca
 hewremankî: (???)
 îngilizkî: clover

yukarı

kirmanckî: cor (n)
 kurmançî: jor
 sorankî: jur, ser
 hewremankî: ser
 îngilizkî: upper

yumuşak

kirmanckî: nerm (n)
 kurmançî: nerm
 sorankî: nerm
 hewremankî: nerm
 îngilizkî: soft, mild

yüksek

kirmanckî: berz (n)
 kurmançî: berz, bilind
 sorankî: berz, bilind
 hewremankî: berz
 îngilizkî: high

yün

kirmanckî: pirç (n), pe, m (n), rêş (n) (38)

kurmançî: herî, rîs, peşm
 sorankî: xurî
 hewremankî: peşm
 îngilizkî: wool

yürek

kirmanckî: zerrî (m), zerrîya bele (m), qelb (n), dil (39) (n)
 kurmançî: dil
 sorankî: dil

hewremankî: dil

îngilizkî: heart

yüz

kirmanckî: rî (n), ser (n)

kurmancî: rû

sorankî: rû

hewremankî: çorçem

îngilizkî: face

zülûf

kirmanckî: biske (m)

kurmancî: bisk, zilf, keji

sorankî: bisk, zulif

hewremankî: zilfî

îngilizkî: lovelock

Notê Bini:

1) Fekê hetê Dêrsimî de "dar" di maneyan dano: 1. Daro huşk (daro ke cande nîyo). 2. Sey komî ya kî grube nameyê daran belukerdiş de: Nimûne: Daro mazên (meşe ormanı, meşe ağacı kümesi). Daro merx (ardış ormanı, ardış ağacı kümesi).

2) Fekê hetê Dêrsimî de "gurrî" mana "alev" î de nîyo. "Gurrayene" bi tirkî "gürlemek" o. Vengo ke kila adirî vezena ey ra kî "gurrîye" vajîno. Nimune: "Gurrîye kewta ra ci kile bena berze," ya kî "Adir kerdo we gur-gura kila (kile ya)".

3) Kirmanckî de "dimaldime" esto labelê tam na mana nêdano. Mana xo bi tirkî "arkasında", "arkasından" o. "Îuwane malî dime wo.", "Ez şona, ti kî pede-pede mi dima bê!"

4) Tayê çekuyanê kirmanckîyê hetê Dêrsimî de na çekuye ca gêna. Ma vajîme; serpên, pêya.

5) Bi qenaatê mi têkilîya na çekuya "laq" û "leqayene" (tirkî: kimildamak) yewbînî ra esta.

6) "Morzîne", bazingo ya kî xeleta ke tifang de lûlîye û qismê darî pêra girêdana ey / aye rê vajîno.

7) Kirmanckî de "dene" ya kî "tene" çîyê ke sey dendikê û hevê yê, înan ra vajîno. Mîsal: "Heva genimî / deneyê genimî" bi tirkî êno mana "buğday tanesi."

8) Parzon, kirmanckîyê hetê Dêrsimî de paço ke mast, toraq ya kî ron ûêb. kenê ci û awe ci ra rijîna ro, oyo. Torra paçîne (tirkî: süzme bezi).

9) "Îhax" kirmanckî êno mana "dal", "budak" î. Kurmancî hem na man dano hem kî bi tirkî êno mana "dağ uçurumu."

10) Kirmanckî de nêzdîyê na çekuye de "kaş" esto û bi tirkî êno mana "çıplak yamaç, uçurum" î.

11) "Conega" boxe yo ke boxîye qedena labelê hîna tam ga nêbîyo, destpêkerdişê gabîyayîşî der o. Fekê Dêrsimî de bîyayîşê maye ra heta gabîyayîş, nê nameyî têdime êne: guk, mozik, boxe, conega û ga.

12) Kirmanckî de "dole", kirdaskî de kî "dol" bi tirkî mana "vadî" der o.

13) Kirmanckîyê hetê Dêrsimî de çekuya "qul" / "qule" wayîrê hîrê maneyan a: 1. lane (lone) (bi tirkî "delik"). 2. bano ke baş nîyo, teng û tarî yo, yanê mendo ro "lane / lone, ey ra kî "qulik" vajîne. " 3. Kul, merdim.

14) zîpik: 1. pilikê ke destpêkerdişê gîrîyayîşî de vejîne ro ser. 2. Silîya ke hûrdî-hûrdî varena, dilopa aye.

15) xilorîg: Tawo ke mast kerd meşke şana ra, demê ra dime ron dest pêkeno êno pêser, beno sey torge ya kî nukan. Her heba / parçeyê nê ronî ra "xilorîg" vajîno.

16) Çekuya "mal" kirmanckî de xosero mana keyeyî nêdana labelê no mane de bi tayê çekuyan ra pîya vajîno. Ma vajîme ke:

1. bermal: zemînê keyeyî, bi tirkî: evîn tabanî.

2. dermal: Veyveyan de çîyê werdişî yo ke he-tê/polê zamayî benê. keyeyê pîyê veyvike, oca seba mêmaman êno hazirkerdene.

3. Malxirav: bi tirkî „evî yikilasica”.

17) malî: Herema Dêrsimî de biz û mîyan ra pîya „mal” vajîno.

18) Fekê Dêrsimî de “ask” rengêde muya bizan o. No reng de sîya û gewr ya kî sipî tê-mîyan der o labelê gewr senik o. sîya zîyade yo. Yanî giranîye sîyayî ser o ya. Bîza ke rengê xo wîna yo ci ra bi kilmekîye “aske”, nêrî ra kî “ask” vajîno. No reng de eger gewr û sîya hondê yewbînî bêne ya kî gewr tayêna zîyade bo, o taw kî ci ra “xiz” vajîno.

19) “veyvike”: 1. kêna azeba ke ke veyveyê xo beno, êdî mêrde kena. 2. Cinîka ke newe mêrde kerdo.

20) Hewramankî de “liway” mana “şîyene” der o. kirmanckî de “lewayene” mana leqayene (tirkî: kimıldamak) der o.

21) “Çeleke”, tayê cayanê hetê Dêrsim û Erzinganî de manga ciwan a, tayê cayan de kî manga ke zar a ya kî bêhal a.

22) “Nalegaye” fekê Dêrsimî de, manga gênc a. Nala ke nalîye ra vejîya, newe bîya manga û êdî şikîna bêro gayî, bibone awre, aye rê vajîno. Fekê Dêrsimî de maye ra bîyayîş ra hetanî mangabîyayîş, nameyê ke têdima ênê na yê: guke, mozike, nalike, nalegaye, manga (çeleke).

23) Kirmanckî de qismê parsuyano ke binê qoltixî de maneno.

24) Se ke wendoxî zanênê kirmanckî de kêna (çêna) bi tirkî mana “kız”, “kê (çê)”, “keye” kî bi tirkî mana “ev” î dano. Ero yewbînî-mendişê “kinaçê” yê hewremankî û nê çekuyan balkêş o. Bi qenaatê mi “kinaçê”, “kê” û “kêna” ra virazîyo (kina+çê).

25) Fekê Dêrsimî de çekuya “qurwaqîye” esta labelê nameyê beqe nê, nameyê vengê beq der a. Na çekuye sey sîfetî kî êna peye “beqe” ci ra “beqa qurwaqe” vajîno.

26) “Kavir”, kirmanckîya hetê Dêrsimî de nêrê mîyan o ke verekiye qedena labelê hîna beranlvosn nêbîyo, seba ey vajîno; bi vateyê-de bîn mabênê verêk û vosnî der o.

27) Kirmanckîya polê / hetê Dêrsimî de nameyê tayê koyan “kurr” o. Serê nê koyan mendo ro sereyê merdimî. Têpîya bi nameyê “kurr” î dewî kî estê. “Kurî (n)/kurîye (m) ya kî “Kurrik” (n)/“kurrike” (m) kî seba leyîranê her û mayînan vajîno.

28) Kirmanckî de “pêş” xoser maneyê verî de (bi tirkî: ön) nîyo labelê na çekuye ra nameyê bînî virazîyê. Nimûne: pêstemale (ön-lük), pêşkîre (mendil), pêşe (etek), pêş û pêşkêş (arzetmek, sunmak) ûêb.

29) Kirmanckîyê Dêrsimî de “darîye” mana “orak” ê tirkî de nîya. “Darîye” haceta ke sey vaşturî ya û pê gilê daran (velg) birîno, aye ra vajîno. Merdim bi vaşturîye vaş çînen, bi darîye kî velg birneno.

30) Citur ke wendoxî kî zanênê, kirmanckî de “zern”, kirdaskî de kî “zêr,” bi tirkî mana “altın” î danê. Ênê çekuyî bi “zer” ê hewramankî ra varyantê yew kelîme yê.

31) Kirmanckîya hetê Dêrsimî de “pence” wayîrê di maneyan o: 1. Linga heywananê dirnayoxan (pisinge, verg, luye, kurbeşk, şêr, piling ûêb. ra “pence” vajîno. “Pencik”, qij-kekê “pence” yo. 2. Kokê dar û vaş ê ke binê herdî der ê (penceyê dare, penceyê vaşî).

32) “Qol” hetê Dêrsimî de mana komêde merdiman der o. Ma vajîme lawika Îahan Axayî de no kelîme wîna derbaz beno: “Îahan Axayê mi qolêde xo guretol Îyo geçê Koyê Mizurî.”

33) Vaşê ke werîne, pêroyîya înan ra “tar-rûtur” ya kî tenya “tarr” vajîno. Vaşê ke werîne, yanî tarr ê, bi na çekuye ra pîya kî ênê namekerdene: Nimûne: Tarro Sur, tarro sil-mostik ûêb.

34) Kirmanckîya Dêrsimî de kelê peskuvîyan ra “nêrî” vajîno.

35) “Raperrayene”, fekê Dêrsimî de bi tirkî êno hîrê maneyan: 1. Durduğu yerde aniden sıçramak 2. Anı olarak uçmaya başlamak 3. Uçurumdan aşağıya düşmek

36) Kirmanckîyê hetê Dêrsimî de çiyê ke hetê kerre û zenge ra werîno, beno hurdî seba ey “werde (n), werdîye (m), werdeyî (zh) vajîno.

37) “Çewr”, fekê hetê Dêrsimî de: 1. rono ke hacetê birnayîşî (tuwerzîn / tore, darîye, vaşturîye ûêb.) pê êne şanekerdene, seba ey vajîno. 2. birîna / derba tuwerzînî (torêznî).

38) Kirmanckîye hetê Dêrsimî de “rêş” pîrço ke amo rîstene ey rê vajîno.

39) “Dil” kirmanckî de kî tayê halanê taybetîyan de vajîno. Vajîme ke tawo ke keyfê domanan bi çiyê ame “Dilê mi bo, dilê mi bo,” vanê.